

Maart 2003 achtste jaargang nummer 1
Dit informatiebulletin is een periodieke
uitgave van de
Historische Vereniging Winsum-Obergum.

In dit bulletin worden artikelen en berichten opgenomen met betrekking tot het werkteerein en de activiteiten van de vereniging, de ingestelde werkgroepen, individuele leden of derden. Een ieder, al dan niet lid van de vereniging, kan ideeën, suggesties en materiaal aanleveren op onderstaand redactieadres. De redactie zal beoordelen of het aangeboden materiaal voor plaatsing in aanmerking komt.

Dit bulletin zal drie keer per jaar verschijnen en wordt gratis aan de leden van de vereniging verstrekt. Voor niet-leden is het bulletin, tegen betaling van -5,- per exemplaar, verkrijgbaar bij:
 P. Noord Kloosterstraat 8 9951 CE Winsum

Redactie:

E. C. Bakker-Woortman A. J. M. v.d. Drift
J. A. Groothof J. Huitsing
P. Noord J. Stevens
C. A. Tersteeg B. v.d. Dussen
 Redactieadres: Hoofdstraat W. 19
 9951 AA Winsum, telefoon: 0595 - 44 16 71
 www.winshem.nl
 email: info@winshem.nl

Voorzitter

Drs. J. Tersteeg
 Westerstraat 31, 9951 EM Winsum,
 telefoon: 0595 - 44 24 56

Secretaris

Drs. A. J. Rinzema
 Hoofdstraat-W 48 9951 AC Winsum
 telefoon: 0595-44 45 93

Penningmeester

W. Lemstra-Wieringa
 Wierdweg 13, 9951 ER Winsum,
 telefoon : 0595 - 44 32 03

Algemeen Adjunct

J. Venhuizen
 Schepperijlaan 56, 9951 BL Winsum,
 telefoon: 0595 - 44 15 74.

Leden

B. Raangs
 Havenstraat 4, 9951 AE Winsum
C. de Ranitz
 Bellingeweer 10, 9951 AM Winsum
C.A. Tersteeg
 Fresialaan 30, 9951 GM Winsum
J. Veltman
 Schoolstraat 12, 9951 EL Winsum

Kosten lidmaatschap: -14,- per jaar
Bankrelatie : ABN-AMRO Winsum;
Rekening nr. 61 23 36 174

ISSN 1386-1530

Druk: NLTO

Voorwoord

Voorjaar 2003 brengt naast vogelgekewetter en ontluikend bolgewas ook Winshem's achtste jaargang nummer 1. In onze lente-editie vindt u dit jaar het begin van de lang verwachte artikelenserie over het klooster van Winsum, geschreven door Jacques Tersteeg. In januari 1997 verscheen van hem al een bijdrage over het middeleeuwse conventszegel. Eigenlijk is die geschiedenis rond het Winsumer Dominicanenklooster zo'n beetje het grote geheim van onze historische vereniging. Op een enkel archiefstuk na werd van die geheimzinnige episode nauwelijks een spoor teruggevonden. Natuurlijk kennen we inmiddels de vondsten uit de Molenstraat, waarover we u het komend jaar nog uitgebreid zullen informeren. Toch beginnen we met een aantal artikelen over de kloosterrekeningen uit de periode na de Reductie van 1594, waarin de kloosterbezittingen eigendom zijn van het provinciebestuur. In deze artikelen worden de rekeningen zorgvuldig bestudeerd en in hun historische context geplaatst om aldus een beter inzicht te geven in de materiële geschiedenis van het Winsumer klooster.

Wat heeft dit nummer nog meer te bieden? Een beschrijving van mevrouw Veldman-Planten over sits, een veelkleurige textielsoort die ten tijde van de VOC naar Nederland werd gebracht en daar verwerkt werd in onder andere klederdracht, gordijnstof en wandtapijten. Verder praat Clemens Tersteeg met Hilde Bolhuis over de teloorgang van de werkgroep Kerkhoven. Inmiddels zijn er plannen voor reanimatie van de werkgroep maar daar hoort u nog van. Barbara van der Dussen beschrijft het verenigingsleven van Jupiter ... tussen de oude foto's ontdekken we nog een fraaie afbeelding van onze eigen Piet Noord in de rol van Pluto, wie had dat nou gedacht ... en jawel hoor: 'alenswaor is dunder ienslaogen'. Dat heb je er van als je zelfs Jupiter ten tonele voert! Ubel Wierda beschrijft in 'n Torenbrand het 'neie brandoetmaokers-dingerais', waar baas Pik meer schijnt te weten, immers: '... schounmaokers benn' vaak nog al wat loosachtig en lezen en stedaarm nog al 'n bult ...' Geheel in stijl vermeldt de rubriek Dikdakken daarom een niet te versmaden schoenlapperstaart.

Tot slot melden we nog de volgende aflevering in de serie Minuutplans van 1828 over Schaphalster- en Lutkehuisterheerd en, passend bij de dagen vóór Pasen, een beschrijving van Piet Noord over de avondmaalsbeker van Winsum. Al tezamen goed voor 28 pagina's Winsums allerlei. We hopen dat het weer naar genoegen is ... en mocht de nieuwjaarswens uit het vorige nummer u aan het twijfelen hebben gebracht ... Piet Noord en Hans Huitsing zijn nog steeds gewoon lid van ons achtkoppig redactieteam. Gelukkig maar, want we kunnen nog lang niet zonder ze.

n De hele redactie

Inhoud

<i>De oudste rekening (1595) van de bezittingen van het Jacobijnenconvent</i>	2
<i>De avondmaalsbeker van Winsum</i>	8
<i>Bellingeweer nummer 25</i>	9
<i>Jupiter</i>	10
<i>De minuutplans van de gemeente Winsum van 1828</i>	14
<i>'n Torenbrand</i>	20
<i>Werkgroep Kerkhoven</i>	24
<i>Beschermd monument</i>	23
<i>Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) en sits'</i>	26
<i>Verslag ledenbijeenkomst 24 oktober 2002</i>	28

De oudste rekening (1595) van de bezittingen van het Winsumer Jacobijnenconvent onder overheidsbeheer

Na het zgn. Tractaat van Reductie der stad Groningen aan de Unie van Utrecht in 1594 werd het jonge provinciebestuur van Stad en Ommelanden door de secularisatie van alle kloostergoederen de eigenaar en beheerder van een enorm areaal aan cultuurland. Ook de, in omvang overigens vrij bescheiden, kloosterbezittingen van het Jacobijnenconvent van Winsum behoorden hiertoe. Aangezien van het archief van het Winsumer Dominikanenklooster niets bewaard is gebleven, vormen de jaarlijkse rekeningen van inkomsten en uitgaven van de provinciale, protestantse rentmeesters een zeer belangrijke bron voor onze kennis van met name de materiele geschiedenis van het Winsumer convent. Het doel van deze en volgende bijdragen over de rekeningen van de gewestelijke overheid is een meer gedetailleerd beeld te schetsen van de aard, omvang

Stad en ommelanden één provincie'

Nadat in 1594 de stad Groningen door prins Maurits en graaf Willem Lodewijk van Nassau was ingenomen, werd met het 'Tractaat van Reductie der stad Groningen aan de Unie van Utrecht' de provincie Stad en Lande gevormd. Hoewel de stad en Ommelanden reeds eerder verenigd waren geweest ten tijde van Karel V en Philips II, was er eigenlijk voortdurend sprake van grote onenigheden en wantrouwen tussen beide partijen. Zo hadden de Ommelanden maar weinig op met het college van 'stadse' hoofdmannen, dat sinds 1538, tezamen met de luitenant

als vertegenwoordiger van de stadhouder, belast was met juridische taken, maar ook met de uitvoering van besluiten van het centrale bestuur. Weldra ontwikkelden de Ommelanden daarom reeds in de loop van de 15^e eeuw een zelfstandig college.

Hoewel de landdagen in de 16^e eeuw gemeenschappelijk waren, bleven beide colleges veelal zeer vijandig tegenover elkaar staan, totdat in 1580 beide delen van de huidige provincie ieder een eigen weg gingen; de stad werd door het zgn. verraad van Rennenberg Spaans, terwijl het bestuur van de 'Staatse' Ommelanden uitweek naar het buitenland. Op 10 mei 1584 werd graaf Willem Lodewijk van Nassau aangesteld tot stadhouder van alleen de Ommelanden. Uiteindelijk overwonnen de Ommelanden in 1594, maar hun eis een eigen regeringscollege te vormen werd niet ingewilligd.

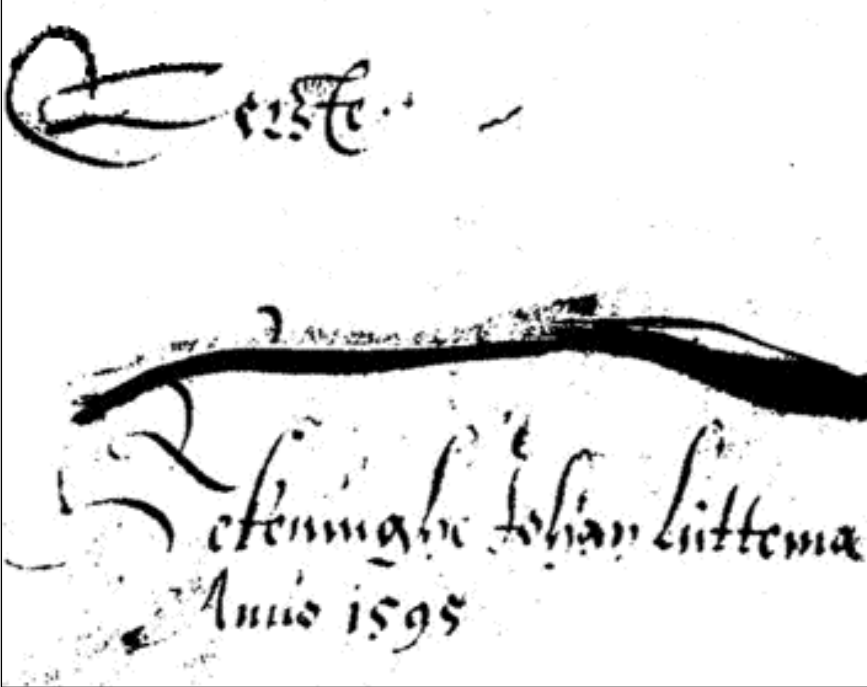
Na de benoeming van Willem Lodewijk tot stadhouder, kwamen de bezittingen van de kloosters in de Ommelanden onder het Ommelander bestuur. De Staten-Generaal benoemden in hetzelfde jaar Verrutius tot ontvanger van de inkomsten uit de kloostergoederen. Op 6 januari 1587 werd Verrutius verplicht verantwoording af te leggen van zijn beheer. Om de strijd tegen de Spanjaarden te bekostigen werden diverse kloostergoederen met schulden bezwaard.

Toen de stad in 1594 in Staatse handen was gekomen, werd in artikel zes van het Tractaat van Reductie bepaald dat er geen andere religie in het gewest mocht worden uitgeoefend dan de gereformeerde. Voorts werd bepaald dat de situatie van de kloostergoederen ongewijzigd zou blijven, totdat de Staten-Generaal een uitspraak zouden doen over de wijze waarop de provincie deze goederen zou gaan beheren.

Op 17 februari 1595 bepaalde een commissie van de Staten-Generaal dat Stad en Ommelanden een provincie zouden vormen. Ondanks protesten van de Ommelanden werd dit nogmaals, door een tweede commissie in een besluit van 21 januari 1597 bevestigd. Hoewel de Ommelanden zich bleven verzetten, en bij vonnis van 8 maart 1599 nog enige voordelen behaalden, zetten de Staten-Generaal echter toch door en legerden een garnizoen in de stad. Ondanks deze dwang bleven beide partijen in de 17^e en 18^e eeuw zeer vijandig tegenover elkaar staan.

Overheidsbeheer van de kloostergoederen

Spoedig ontstonden er na de Reductie geschillen tussen de stad en Ommelanden over de eigendom en het beheer van de kloostergoederen. De Ommelanden gingen namelijk tegen de afspraak in gewoon door met het innen van de pachtpenningen uit de kloostergoederen. Om aan deze onenigheden een einde te maken benoemden de Staten-Generaal op 13 oktober 1594 de

Afbeelding 1.

Opschrift op de perkamenten band van de 'Eerste Rekeninghe Johan Luttema Anno 1595. (foto: J. Tersteeg)

commissarissen Leoninus, kanselier van Gelderland, Sebastiaan van Loozen, lid van de Raad van State, en Johan Witten, lid van de Hoge Raad van Holland. Deze deden op 17 februari 1595 een 'Finale Uitspraak', waarin bepaald werd dat de geestelijke goederen in de provincie in een 'commune aerarium' (gemeenschappelijk fonds) zouden worden gebracht, ter dispositie van Gedeputeerde Staten om 'ad pios usus' (ten behoeve van vrome doelen) aangewend te worden. Wederom legden de Ommelanden zich niet neer bij dit besluit. Zij wilden namelijk van tevoren een zodanig bedrag uit het fonds, dat zij de tijdens de oorlogshandelingen (ca. 1580-1594) gemaakte schulden, groot f 64.000,- konden betalen. Ook nu kwam er weer een geschillencommissie, bestaande uit negen rechters, waarvan er drie benoemd werden door de Staten-Generaal en de overige door de Staten van elk gewest. In afwachting van een uitspraak,

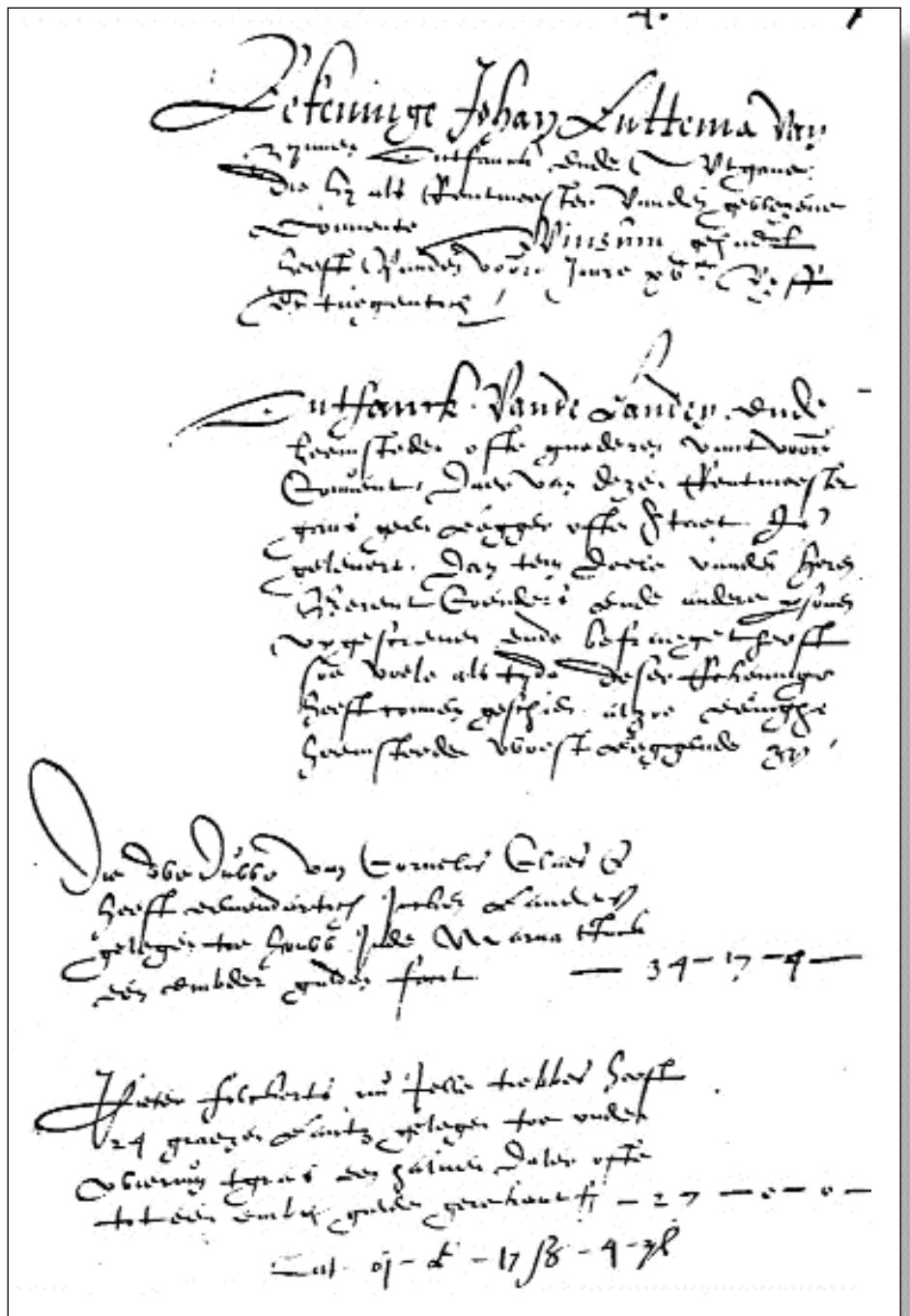
Afbeelding 2.

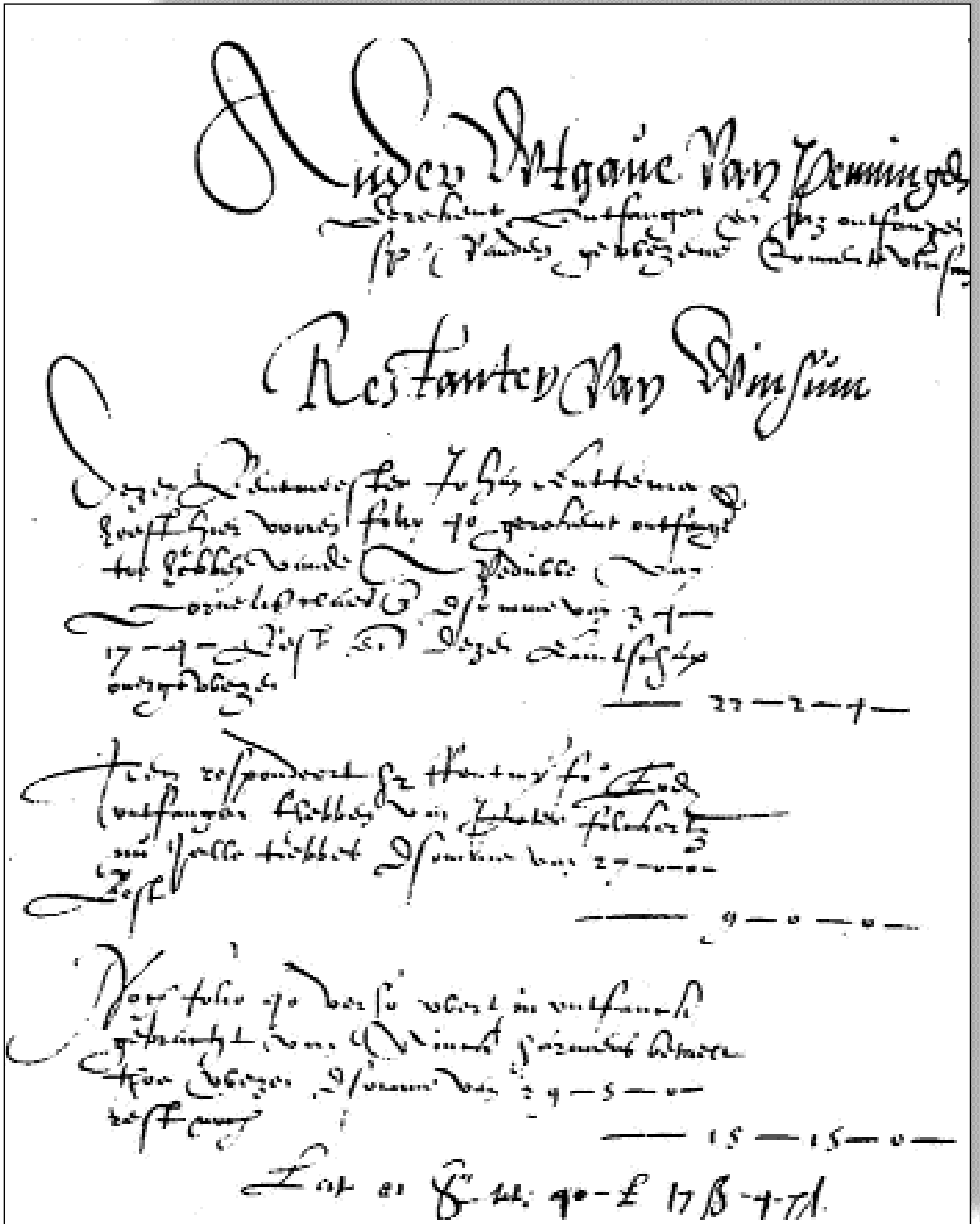
De eerste bladzijde (foliozjde 40r.) van de rekening van ontvangsten uit de landerijen en heemsteden van het Jacobijnenconvent van Winsum. (foto: J. Tersteeg)

sloten stad en Ommelanden een tijdelijk akkoord: zij zouden zich voorlopig neerleggen bij de 'Finale Uitspraak' en de Ommelanden zouden 16.000 ponden krijgen uit de opbrengst van de kloostergoederen voor het aflossen van de oorlogsschulden.

Op 21 januari 1597 deden de negen rechters een uitspraak die in feite grotendeels een herhaling was van de 'Finale Uitspraak' van 1595; zij bepaalden dat de geestelijke goederen in een gemeenschappelijk fonds moesten worden gebracht dat ter beschikking zou worden gesteld aan Gedeputeerde Staten. De inkomsten moesten gebruikt worden 'ad pios usus' voor het onderhoud van scholen en de educatie van de jeugd. Het beheer zou gevoerd worden door een aantal rentmeesters.

Wederom lieten de Ommelanden een protest horen. Zij verweten de stad dat zij niet alle goederen in het gemeenschappelijk fonds had gebracht. Ondanks de uitspraken van Staten-Generaal en Gedeputeerde Staten hield de stad het

Afbeelding 3. Een bladzijde (foliozijde 92r) met enkele 'Restanten van Winsum' in de rekening van 1595. (foto: J. Tersteeg).

been stijf: de goederen van het Fraterhuis en het Vrouw Menoldaconvent zijn nooit in het fonds gekomen. Na de 'Finale Uitspraak' in 1595 werd een college van acht gedeputeerden, vier uit de stad en vier uit de Ommelanden, belast met de administratie van de kloostergoederen. Iedere gedeputeerde had de zorg voor een aantal kloosters. De

rentmeesters, die deze kloostergoederen beheerden, konden zich aldus rechtstreeks tot de desbetreffende gedeputeerde wenden. Gedeputeerden Batting en Auwema beheerden de goederen van Rottum, Thesinge, Sint Annen, Scharmer en Schildwolde; Doede van Amsweer en Petrus Cornelius hadden de supervisie over de goederen van Aduard, Kuzemer, Trimunt en Oldenklooster in de Marne; Berend Coenders en Johan Clant hielden toezicht over Selwerd, Essen, Heiligerlee en Winsum; Van Starckenborch en Gruys tenslotte namen Wittwierum, Nijenklooster bij den Dam, Feldwerd en Termunten onder hun

beheer.

In 1604 stelde de provincie een aparte commissie in voor het beheer van de kloostergoederen. Deze commissie werd echter in 1621 weer opgeheven, waarna het beheer weer aan Gedeputeerde Staten kwam.

Rentmeesters

In de ‘Finale Uitspraak’ was bepaald dat vier rentmeesters, - twee door de stad te benoemen en twee door de Ommelanden -, de inkomsten uit de kloostergoederen zouden ontvangen en de uitgaven zouden betalen. Over de jaren 1595-1597 is weinig bekend. Uit deze periode zijn alleen van rentmeester Johan Lutma de rekeningen bewaard van de goederen van de kloosters Aduard, Trimunt, Kuzemer, Selwerd en Winsum. Van rentmeester Johan Huysman bezitten we de rekeningen van Rottum, Thesinge, Oldenklooster in de Marne, Felwerd, Nijklooster en Sint Annen. Voorts zijn er uit deze periode nog rekeningen van rentmeester Johan Clant van de venen en bossen die aan kloosters behoorden. Niet bewaard zijn de rekeningen over 1595 en 1596 van rentmeester Berend Coenders van het Olde Convent, het Jacobijnenklooster en het Minderbroederklooster in Groningen en die van rentmeester Eppo Bauckens voor Essen, Wittewierum, Termunten, Heiligerlee, Schildwolde en Scharmer.

Bij besluit van 24 februari 1597 van de Provinciale Staten zouden er in het vervolg nog slechts twee rentmeesters zijn; de stad benoemde Berend Coenders, de Ommelanden Johan Huysman. Berend Coenders zou de administratie doen van Aduard, Trimunt, Kuzemer, Selwerd, Winsum, Oldenklooster in de Marne en Essen, Joah Huysman die van Rottum, Thesinge, Feldwerd, Nijklooster, Sint Annen, Wittewierum, Termunten, Heiligerlee, Schildwolde en Scharmer.

Toen Coenders in 1598 overleed, werd Johan Lutma zijn opvolger. Na de dood van Lutma in 1606 nam Huysman diens taak over. Hierna is er steeds maar één rentmeester geweest, de zogeheten rentmeester der Provincie vaste goederen.

Het kloostergoed in stad en ommelanden

Door de secularisatie, of liever, confiscatie of naasting van de omvangrijke kloostergoederen in de provincie na de Reductie werd het jonge provinciaal bestuur de eigenaar en beheerder van een enorme oppervlakte cultuurland en venen, die het bezit waren geweest van de vele kloosters hier. De omvang van deze goederen was te danken aan het grote aantal kloosters die vaak een hoge ouderdom hadden en die door het langdurig ontbreken van een effectief centraal bestuur soms enorm groot waren geworden. De machtige Cisterciënzerabdij van Aduard bezat zelfs circa een kwart van de gezamenlijke kloostergoederen in de latere provincie Groningen. In 1595 was 22% van alle cultuurgrond (bouw- en weiland) in handen van de 24, toen nog bestaande kloosters. Globaal was eenzesde van de totale oppervlakte van de huidige provincie toen kloosterbezit.

In principe bleef het kloostergoed aanvankelijk onaangetast. De kloosterlingen, voorzover zij er nog waren en niet tot de nieuwe religie waren overgegaan of gevluht, trachtten uiteraard zolang mogelijk in de gebouwen te blijven wonen, maar werden uiteindelijk toch gedwongen deze te verlaten. Volgens het Tractaat van Reductie ontvingen zij een jaarlijkse alimentatie uit de opbrengsten van de kloostergoederen.

Waren de laatste kloosterlingen door zachte, maar niet mis te verstane dwang eenmaal uit de, vaak reeds danig gehavende,

gebouwen verdwenen, dan werden deze en de roerende goederen zo snel mogelijk te gelde gemaakt. Na overlijden van de laatste juridische eigenaren ging men dan ook geleidelijk aan tot verkoop van de goederen over. De eerste, kleinere, verkopen dateren van 1617. De echt grote verkopen vonden plaats in de periode 1764-1774.

Hoewel de inkomsten van het fonds voor vrome doeleinden bestemd waren, werden de middelen niet altijd even ‘zuiver’ besteed. Zo bepaalde het Reglement Reformatoir uit 1749 dat de goederen mochten worden verkocht ter sanering van de provinciale financiën.

Op den duur slonk het fonds meer en meer, niet alleen door verkopen, maar ook doordat in 1618 een aantal landerijen aan de stad en de Ommelanden werd toegewezen. Toch bleef het fonds nog geruime tijd bestaan. In 1798 werd het tot nationaal eigendom verklaard. Pas in 1811 werd het restant versmolten met het staatsdomein en hield het definitief op te bestaan.

De groningse kloosterarchieven

Zoals gezegd zijn de Statenrekeningen van de kloostergoederen van groot belang om enig inzicht te krijgen in de, vooral materiele geschiedenis van het Dominikanenklooster in Winsum, temeer omdat van het eigenlijke kloosterarchief helaas niets bewaard is gebleven.

De uiterst rumoerige, ‘opstandige’ jaren, die vooraf gingen aan het Tractaat van Reductie van 1594 moeten grote schade hebben toegebracht aan de archieven en bibliotheken van vrijwel alle Groningse kloosters. Verwoestingen, plunderingen en brandstichtingen (zoals te Winsum in 1581) vonden toen veelvuldig plaats.

Toen de Staten zich van de kloosters meester maakten, waren zij uiteraard vooral geïnteresseerd in de papieren en perkamenten die betrekking hadden op de bezittingen van de kloosters. Daartoe stelden zij in de jaren 1599-1603 raadsheer Petrus Cornelius aan, die tot taak kreeg de vele charters en papieren door te nemen en over te schrijven.

Uit een, overigens niet uitgevoerde, overeenkomst van het Winsumse klooster met drie Ommelander edelen van 27 maart 1580 kunnen wij opmaken dat er toen tenminste nog een deel van de ‘segel ende breven, registeren, donatien, boecken en papieren’ aanwezig moet zijn geweest. Vier jaar later was dit niet meer het geval, want in 1584 draagt het provinciaal kapittel van de orde aan de prior van het Groningse Jacobijnenklooster (waarmee het Winsumse klooster dan wordt samengevoegd) op om nieuwe eigendomsbewijzen van het kloosterbezit te laten maken.²

In de hieronder afgedrukte rekening wordt meegedeeld dat rentmeester Luttema ‘gans geen Legger ofte Staet’³ heeft overgelegd, en dat de rekening is opgemaakt met behulp van enkele gegevens die door gedeputeerde Berend Coenders en enkele andere personen verzameld waren door navraag te doen. Bovendien blijken op dat moment nog diverse heemsteden verwoest te zijn.

In een van de volgende bijdragen, die met name de tot nu toe nauwelijks bestudeerde rekeningen over de periode 1595-1632 betreffen, zal ik laten zien dat de oudste rekening zeker niet volledig was.

Uitgave van de oudste rekening van 1595

De oudste rekening van de inkomsten van de kloostergoederen

van Winsum dateert uit 1595, één jaar na het Tractaat van Reductie, en werd opgemaakt door de reeds genoemde rentmeester Johan Luttema. Momenteel bevindt de, blijkens het opschrift op de perkamenten band (zie afbeelding 1.), 'Eerste Rekeninghe Johan Luttema Anno 1595' zich in het Rijksarchief in Groningen, in de zgn. Archieven der Staten van Stad en Lande (1594-1798), onder het inventarisnummer 2289. De posten met betrekking tot Winsum beslaan de foliozijden 40 recto (zie afbeelding 2.) t/m 41 verso. Op foliozijde 92 recto (zie afbeelding 3.) treffen wij nog enkele restantposten voor Winsum aan.

Met de in deze rekening opgenomen bedragen van 3 opeenvolgende getallen zijn achtereenvolgens de carolusgulden, brabantse stuivers en plakken bedoeld. 1 carolusgulden telde toen 20 brabantse stuivers, 1 brabantse stuiver telde 8 plakken.

Het £-teken staat voor carolusgulden, het β-teken voor stuivers. De oorspronkelijke spelling is met uitzondering van de u/v-spellingen volledig gehandhaafd, evenals het gebruik van hoofdletters en interpunctie.

[Opschrift band:]
Eerste
Rekeninghe Johan Luttema
Anno 1595

[foliozijde 40r.]

Rekeninghe Johan Luttema van
zijn Ontfanck ende Utgave
die hij als Rentmeester van den gewezen
Convente Winsum gehadt
heeft vanden voorn. Jaire xvc vijff
en tnegentich.

Ontfanck vande Landen ende
heemsteden ofte guederen vant voorn.
Convent, Daer van dezen Rentmeester
gans geen Legger ofte Staet is
gelevert, dan ten deele vanden Heren
Berent Coenders ende andere personen
upgescreven ende befraeget heeft
soe voele als tijde deser Rekeninghe
heeft connen geschien, alzoehelinghe
heemsteeden woest leggende zyn.

Die weduwe van Cornelis Claes
heeft eenendartich Jucken Landes
gelegen toe Houw inde Marna tJuck
een Embder gulden facit -----34 - 17 - 4

Pieter Folckerts, nu Jelle Tebbes heeft
24 graezen Lantz gelegen toe under
Wierum tgras een halven Daler ofte
tot een Embder gulden gerekent
fc. ----- 27 - 0 - 0

Lat. - 61 - £ - 17 - β - 4 - pl.

[foliozijde 40v.]

Ninck Harmens toe Winssum heft
26 graezen Lantz tgras een Embder
gulden gerekent facit -----29 - 5 - 0

Siwer Purmer nu Jacob Schatbeurder
heft achtehalve graesen meetlantz
gelegen in soeuen stucken tgras thien
stuvers brab. facit -----3 - 15 - 0

Jan Willems in Obergum heeft
55 graezen lantz tgras een Embder
gulden gerekent facit ----- 61 - 17 - 4

Heere Bouwens toe tinallinghe
heeft twee graezen lantz onverseiden
in zijn lant voor 2 embder gulden
facit ----- 2 - 5 - 0

Harmen Jacobs toe Raenum heeft
Vierdehalve graesen lantz Die
horen genomt mit drie heemsteden
in Obergum, Gevende boven
zijn pacht vier Car. gl. 19 stuvers
brab. hier dzelve ----- 4 - 19 - 0

Pieter meertens te Ranum heeft 8
grasen lantz dhaervoor drie daler fc.--- ----- 4 - 10 - 0

Lat. - 106 - £ - 11 - β - 4 - pl.

[foliozijde 41r.]

Luijten michiels toe Ranum heeft een
Juck Landez voor een embder gulden
facit in Car. guld. ----- 1 - 2 - 4

Hinderick Harmens toe saxenhusen
nu Zelcke weduwe van thonis
Sygers heeft veertien Juck Lantz tJuck
een embder gulden facit ----- -15 - 15 - 0

Reijner Arijs toe Ranum twee grasen
Lantz hoe wel hij maer een gras
secht toe hebben hier tvoorss gras
een embder gulden facit ----- --- 1 - 2 - 4

Willem Harmens nu Symon claes
heeft drie graezen Lantz dwelcke
eertijtze ande Pastorie van Winssum
zolde gehoort hebben tgras een embd.
guld. facit ----- 3 - 7 - 4

Sybolt Jacobs toe Adorp heeft
Vierenveertichste halve graesen lantz
tgras een embder gulden facit ----- 48 - 18 - 6

Aengaende tappelhoff toe Winssum vant
gemelte Convent by Claes Pieters
laest gebruyct lecht woest Ergo
hier ----- Nihil

Lat. - 70 - £ - 6 - β - 2 - pl.

[folioziede 41v.]

Borgert Schroer nu Alberdt
Willemz van een heemstede in
Winsum voor een daler facit ----- 1 - 10 - 0

Pieter pouwels schipper in obregum
heeft twee heemsteden jairlicx
voor ----- 2 - 0 - 0

Tomas teeus In oberegum heeft
een heemstede voor een embder
gulden facit ----- 1 - 2 - 4

Anne kremerz heeft in Winsum een
heemstede voer een Embder guld.
voor ----- 1 - 2 - 4

Lat. 5 - £ - 15β

Summa totalis des geheelen ontfancks des Conuentes
Winsum inde vorgaende vier syden begrepen vor een
geheel iaer anno 95 bedraegen tsamen de summa tweehundert
vierenveertigh car. gl. thien st. twe placck.

Sa 244 - £ - 10 - β - 2 - pl.

[folioziede 92r.]

Ander Wtgaue van penningen
Gerekent Ontfangen ende niet ontfangen
syn vanden gewezene Convente Winsum

Restanten van Winsum

Dezen Rentmeester Johan Luttema
heeft hier vooren folio 40 gerekent ontfange
toe hebben vande Weduwe van
Cornelis claes dsumme van 34
- 17 - 4 Restende dezen Lantschap
overgewezen -----22 - 2 - 4

Item respondeert hr. Rentmr. Fol. Eodem
ontfangen thebben van Pieter folkertz
nu Jelle tebbes dsumme van 27 - 0 - 0
Rest. ----- 9 - 0 - 0

Noch folio 40 verso wert in ontfanck
gebracht van Ninck harmens betaelt
thoe wezen dsumma van 29 - 5 - 0
rest noch ----- 15 - 15 - 0

Nieuw verschenen boeken

Titel: ***Tweehonderd jaar spijsuitdeling in Groningen
1802-2002***

Auteur: Paul Holthuis

Uitgever: Noordhoek

Prijs: _ 15,-

Inhoud: Toont hoe de doelen in de loop der jaren
verschuiven en vertelt hoe het toeging bij de spijs-
uitdeling in het 'Soephuis'.

Titel: ***Kerkrestauraties in Groningen***

Auteur: Regnerus Steensma e.a.

Uitgever: Walburg Pers Zaltbommel

ISBN: 90 5730 192 X

Prijs: _ 22,50

Inhoud: 207 pagina's geïllustreerd

Lat. Sa .tot. - 40 - £ - 17 - β - 4 - pl.

n Jacques Tersteeg.

1. De inhoud van de inleidende paragrafen van dit artikel is grotendeels ontleend aan: W.F. Formsma, *Inventaris van de archieven der Staten van Stad en Lande (1594-1798)*. Den Haag (Ministerie O.K.W.) 2000 (herziene uitgave), m.n. de inleiding bij par. 17.6; E.H. Roelfsema, *De klooster en proosdijgoederen in de provincie Groningen*. Den Haag 1928 en C. Tromp (red.), *Groninger kloosters*. Assen-Maastricht 1989, o.a. p. 86-87, p. 96-102.
2. Vgl. S.P. Wolfs, *Middeleeuwse Dominicanenkloosters in Nederland: bijdrage tot een monasticon*. Assen 1984, p. 279-289.

De avondmaalsbeker van Winsum

Het avondmaal is in de christelijke kerken de benaming voor de maaltijd die Jezus op de avond voor zijn sterven met zijn apostelen gebruikte. Bij de avondmaalsviering vertegenwoordigen brood en wijn lichaam en bloed. Want Jezus zou, aan de vooravond van de kruisiging, aan de discipelen het brood hebben gegeven met de woorden “dit is mijn lichaam” en de beker wijn met de woorden “dit is mijn bloed”. Bij het heilige avondmaal wordt zilverwerk gebruikt omdat het kostbare zilverwerk de eerbied aangeeft voor de hoogtijdagen van het kerkelijk

predikant te benoemen, besloot wel tot een dergelijke aankoop van Gronings zilverwerk. In de stad Groningen werken al in het begin van de 17e eeuw verschillende zilversmeden met hun gezellen en leerjongens. Hun oeuvre blijkt nog uit bewaard gebleven stukken. Het alom geprezen Gronings zilverwerk werd met bedreven hand gegraveerd en was sober van voorkomen. In menig Gronings dorp, waaronder ook Winsum, werd dan ook Gronings zilver bij de avondmaalsviering gebruikt.

De hervormde gemeente van Winsum bezit van oudsher een fraaie zilveren avondmaalsbeker. De Winsumers wisten deze beker te waarderen, ook toen de beker niet meer gebruikt kon worden voor het avondmaal omdat hij lek was. Om die reden werd de beker in 1911 in bruikleen gegeven aan het Groninger museum.

Keurmerk, vorm en decoratie

De Winsumer avondmaalsbeker is 20½ centimeter hoog. De mond heeft een doorsnede van 12 centimeter en de voet van 11 centimeter. Uit het keurmerk aan de onderkant van de beker blijkt dat deze in 1620 werd vervaardigd door de Groningse zilversmid Evert Willems. De beker is vervaardigd in opdracht van de stad Groningen, die vanaf de hervorming het collatierecht in Winsum bezat. De beker heeft een eenvoudige conische vorm, een zich naar boven verwijdende cuppa en een lange gegoten voet. Aan de basis van de cuppa bevindt zich een doornachtige krans en een gegoten rand. De bovenhelft van de beker toont een gravure van grotesken met vrouwenbustes en festoenen onder baldakijnen. Onder een van de tussenmotieven met vogel temidden van vruchten is een wapentekening aangebracht. De twee schildjes onder één helm met dekkleden tonen heraldisch rechts het wapen van de stad Groningen (dubbele adelaar met dwarsbalk op het borstschild) en heraldisch links een kerk met toren.

In onbruik geraakt

Aan het einde van de 19e eeuw gingen de eerste gemeenten er toe over de wijn uit kleine bekere te drinken in plaats van uit één of meer grote bekere. De bezwaren tegen de grote beker, die van mond tot mond ging, waren van hygiënische aard. Zo liep soms bij pruimende mannen wat tabakssap in de beker en hingen bij anderen de haren van de niet altijd even schone snor in de wijn. Verder werd ook gevreesd voor besmettingsgevaar, bijvoorbeeld in de tijd van veel kleine tuberculose of , zoals in 1918, voor de Spaanse griep.

Ook in de Groninger gemeenten heeft de vraag van grote of kleinere bekere indertijd discussie opgeroepen. In de vrijzinnige gemeenten was men meestal eerder bereid over te gaan op de kleine bekere dan in de rechtszinnige gemeenten. Hoewel om andere redenen dan hier vermeld, worden ook in de Winsumer kerk tegenwoordig kleine bekere gebruikt bij de avondmaalsviering. Overigens de hervormde gemeente van Winsum heeft nog een tweede gladde avondmaalsbeker. Deze beker is in 1708/1709 vervaardigd door de eveneens uit Groningen afkomstige zilversmid Jan Dronrijp.

Gronings zilver

Als in vroeger eeuwen de kerkvoogdij van een Gronings dorp het avondmaalsgerei met een stuk zilverwerk wilde aanvullen dan kon de opdracht tot het maken daarvan dicht bij huis geplaatst worden. Ook een collator, die het recht had om een

n Piet Noord

Bellingeweer nummer 25

In 1957 verscheen 'Winsums Verleden', een boek dat een deel van de historie van Winsum beschrijft. Op pagina 190 wordt onder meer geschreven dat Bellingeweer wellicht het meest romantische hoekje van de gemeente Winsum is. Er heerst een echt agrarische sfeer met daarnevens het typisch Groningse karakter van een gehuchtje, compleet met wierde en de herinnering aan de glorieuze dagen, toen het gesierd werd met een borgje (de Tammingaborg).

Van de agrarische sfeer merkt men anno 2003 niets meer. De meeste boerderijtjes staan er nog wel, maar de agrarische bedrijvigheid is verdwenen. Ze zijn veelal gerestaureerd en ingericht tot volledige woonbestemming, maar met de voormalige boerderij Bellingeweer 25 is het anders gegaan. In 1964 kocht de gemeente Winsum dit perceel van de familie Heslinga. Mede door de nieuwbouw rond Bellingeweer (Borgweg, Zuiderpark) was het gemeentelijk beleid er destijds op gericht om geleidelijk over te gaan tot sanering van de agrarische bedrijvigheid.

Na de verkoop bleef het perceel een aantal jaren onbewoond. Op 16 december 1969 wees de gemeenteraad het college van B&W op de bouwvallige toestand van het gebouw. Die situatie zou echter nog voortduren tot 1971. In dat jaar droeg de gemeente het perceel over aan architect ir. A.T. Dubbeling, die het liet slopen en er een nieuwe woning op bouwde. In het artikel over de kom van Bellingeweer uit de serie 'Minuutplannen van de gemeente Winsum uit 1828' (Infobulletin van april 1999) kunt u meer lezen over het oude Bellingeweer en zijn bewoners.

van P. Noord

Bronnen:

- 'Winsums Verleden', pagina 160;
- 'Van rustig dorp naar dynamische centrumgemeente', pagina 139.

De foto uit 1967 toont de voorbehuizing van de voormalige boerderij Bellingeweer 25, met op de voorgrond het toegangspad tot het oude kerkhof van Bellingeweer. Het pand zal dan nog tot 1971 onbewoond blijven staan om vervolgens plaats te maken voor de moderne bebouwing, zoals u die thans aantreft direct naast het (op verzoek van onze vereniging) onlang tot monument aangewezen pand Bellingeweer 27. Het mag duidelijk zijn dat de visie op de waarde van ons culturele erfgoed in de tussenliggende dertig jaar aanzienlijk gewijzigd is.

Jupiter

Rond 1910 reden drie Winsumer jongens regelmatig per trein van Winsum naar de HBS in Groningen.

In die trein troffen ze de heer D.M.J. Hindriks, gymnastiekleider te Baflo, en ze raakten in gesprek.

Toen de jongens te kennen gaven wel geïnteresseerd te zijn in gymnastiek, nodigde de heer Hindriks ze uit om een uitvoering van de club in Baflo bij te wonen.

De jongens namen de uitnodiging aan en deden meteen mee. Zij in hun dagelijkse kleren, tussen de leden van Baflo die wel gymnastiekkleding droegen.

Van start in een oude schuur

De uitvoering in Baflo beviel de drie Winsumer jongens zo goed, dat ze in overleg met de heer Hindriks besloten tot oprichting van een vereniging in Winsum. Het lukte ze om op 10 februari 1910 ongeveer vijftig leden bij elkaar te hebben, en daarmee was 'Gymnastiek Vereniging Winsum-Obergum' een feit. Onder de eerste leden bevonden zich onder andere Ko Harkema, Jan en Dirk Hofman, Roelf Martini, Gerrit de Noord en Jan Timmer. Eenmaal per week oefenden de leden onder leiding van de heer Hindriks. Speciaal voor dit doel stond weduwe Timmer aan de Oosterstraat haar oude schuur af.

De jongens en meisjes oefenden op de lemen vloer van de schuur, met in het begin geen andere toestellen dan een rekstok, ringen en een slingerbal. Nadat ouders van leden een actie bedacht hadden waarbij aandelen van f 10,00 werden uitgegeven, konden ook een bok, paard en brug aangeschaft worden. 's Zomers werd er op het land van Harkema (aan de Onderdendamsterweg) in slingerbal geoefend. De gymnasten droegen gewoon hun dagelijkse kleren, behalve tijdens uitvoeringen. Dan hadden de jongens een lange witte tricot broek en een witte tricot trui aan, met een brede rode riem erom.

Een eigen lokaal en een krappe beurs

Na een moeilijke periode, waarin de vereniging op een gegeven moment slechts twaalf leden had geteld, werd in 1913 ook nog de huur van de oefengelegenheid opgezegd. Toen besloot men dat het tijd werd geld in te zamelen voor de bouw van een eigen gymnastieklokaal. Er werden renteloze aandelen geplaatst en er werd f 650,00 geleend van de Nutsspaarbank.

Architect H. Danhof ontwierp een houten lokaal, en aannemer H. Groeneveld bouwde het aan de Oosterstraat bij de helling.

Dit alles voor de somma van f 925,00 plus f 60,00 voor het schilderwerk. In het houten gebouw bevonden zich twee kleedkamertjes van elk ongeveer zes vierkante meter, en twee toiletten met ton. De gymruimte was niet groter dan tien bij acht meter en bevatte een houten wasbak met kraan. In een hoek stond één kolenkachel die de hele zaal moest verwarmen. Het gymnastieklokaal zou er tot 1931 blijven staan. Daarna werd het lokaal in verband met woningbouw in de Oosterstraat in zijn geheel verplaatst naar de Wierdweg, op de plaats waar nu de geldautomaat van de Rabobank staat.

De begroting van 1914:

Inkomsten

Donateurs	f 81,00	
Werkende leden	f 178,20 +	
		f 259,20

Uitgaven

Loon directeur	f 143,40	
Rente	f 26,00	
Aflossing	f 50,00	
Afl. rent. aandelen	f 20,00	
Aanschaf materiaal	f 25,00	
Onderhoud gebouw	f 10,00	
Schoonhouden	f 15,00	
Petroleum	f 15,00	
Brandstoffen	f 10,00	
Belasting	f 5,00	
Onvoorzien	f 10,00 +	
		f 329,40

Tekort f 70,20

Op 15 januari 1918 vond er een uitvoering plaats in hotel Alderts te Winsum. Het programma bestond uit acht turnonderdelen, waarna de meisjes een toneelstukje opvoerden. Maar de klapper van de avond waren de beeldengroepen die de leden aan het eind vormden, verfraaid door de aanwezigheid van gekleurd elektrisch licht! Na afloop gaven zich drie nieuwe leden op voor een jaarlijkse contributie van f 1,00 per persoon.

Na de Tweede Wereldoorlog

In 1947 werd de Gymnastiek Vereniging Winsum-Obergum (GVWO) lid van het toenmalige Koninklijk Nederlands Gymnastiek Verbond en in 1950 werd de naam GVWO veranderd in Gymnastiek en Atletiek Vereniging Jupiter.

De vereniging viel onder de kring Noord Groningen en deed vanaf 1947 mee aan de jaarlijkse kringkampioenschappen turnen. Als de wedstrijden in Winsum werden gehouden, vonden ze plaats in de grote zaal van hotel Til. Het was daarbij gebruikelijk dat de namen van de winnaars in een marmeren plaat gegraveerd werden, onder de namen van de winnaars uit vorige jaren. De steen kwam dan gedurende één jaar te hangen bij de vereniging die de wedstrijden organiseerde en in de volksmond had men het dan ook over de 'steenwedstrijden'. Regelmatig werden er Winsumer namen aan de steen toegevoegd. Zowel in 1959, 1960 als in 1961 was Jupiter de winnaar van het verenigingsklassement van de atletiekkampioenschappen van de turnkring Noord Groningen, maar helaas is de steen met Winsumer namen erin zoekgeraakt. Ook buiten Groningen werden overigens wel successen

In 1914 werden de leden voor hun houten gymnastieklokaal gefotografeerd. Temidden van de gymnasten zien we links gymleraar J. Daams en rechts bestuurslid de heer H.H.G. Mekel.

Op de bovenste rij van links naar rechts: Hendrik Danhof, Hans de Ranitz, Sien Mekel, Kees ter Hoorn, Hendrik Jalving, IJ. Enter, J. Sikkens en B. Heerema. Voor Sien Mekel staat Klaas van der Laan.

Op de onderste rij van links naar rechts: Kees Tinga, Roelof de Jonge en Johannes Mekel.

Tussen deze rijen staan onder anderen: Jo Smit, E. Musschenga, kinderen Kremer, Jo van Ham, U. Elzenga, Gonne Harkema, Lien van Ham, Eelke Boerema, Griet Tinga, J. van Aste, M. Elzinga, Nieske Leugs, twee Belgische meisjes (vluchtelingen eerste wereldoorlog), Z. Groenwold, George Mekel en Jaap de Ranitz.

geboekt. Zo behaalden in 1958 zowel de dames als de meisjes van Jupiter een derde plaats tijdens een bondsfeest in Arnhem.

In 1953 werd het houten gymnastieklokaal aan de Wierdaweg vervangen door een stenen lokaal aan de Schouwerzijlsterweg (op de huidige voetbalvelden van Viboa). Voordeel van deze plaats was dat er behalve in de zaal, nu ook op de velden geoefend kon worden. Het oude houten gebouw aan de Wierdaweg kreeg een plaatsje op de vroegere Winsumer ijsbaan, waar nu de camping ligt.

Het Nieuwsblad van het Noorden van 15 februari 1960 meldt: Onder grote belangstelling heeft het Winsumer Jupiter zaterdag het gouden feest gevierd. Het bestuur van deze vijftigjarige gymnastiekclub ontving van vele zijden blijken van waardering voor het ten dienste van de jeugd gepresteerde en had vooral voor het geschenk der leden, een platenspeler; veel aandacht. Van links naar rechts secretaris P. Noord, de - door vele enveloppen met inhoud glunderende - penningmeesteresse, mevrouw G. Hop-Wormmeester, voorzitter G. Dekens, mevrouw De Noord-Dijkema - die blijkbaar veel genoeg aan de receptie beleefde - en J. Oosterhuis.

Deze foto van de revue tijdens het vijftigjarig bestaan toont op de achterste rij staand van links naar rechts: Annie Noord-van der Velde als godin Venus, Johannes Buurma als majoor Klets, Jansje de Noord-Dijkema als mevrouw Klets, Hennie Raven als de burgemeester, Ger Tichelaar als de god Neptunus.

Middelste rij: Jans Brouwer als oppergod Jupiter, Sien Harkema-Fekkes als de god Mercurius.

Voorste rij: Piet Noord als de god Phuto, Freerk Guikema als de god Mars.

In 1997 en 1998 werd de selectie in nieuwe pakjes gestoken.

Mevrouw Oosterhuis was (en is nog steeds) verantwoordelijk voor deze creaties.

Op de voorste rij van links naar rechts: Karina de Haan, Stefanie Krüger, Nikki van Dijk, Annemiek Pruim, Judith de Boer, Daniek Bernhard.

Middelste rij van links naar rechts: Désirée de Vries, Simone Schuitema, Siew-yi Low, Natasja Elzinga, Emma Zondervan, Lisette Bloem.

Bovenste rij van links naar rechts: Kirsten Auwema, Marcia Striedelmeyer, Pauline Zondervan, Cynthia Elzinga, Anita Dijk.

Jubilea en een gouden speld

Op zaterdag 13 februari 1960 werd het vijftigjarig bestaan van de vereniging gevierd. 's Middags kwamen vele Winsumers op de officiële receptie in hotel Til af, met felicitaties, cadeaus, bloemen en enveloppen.

's Avonds werd het feest voortgezet in de grote zaal, waarbij ongeveer alle 400 zitplaatsen bezet waren. Leden van de vereniging voerden een revue op, waarbij in verschillende tonelen een halve eeuw Jupiter uitgebeeld werd, en oppergod Jupiter met een aantal goden vanaf de berg Olympus orakelde. De revue was geschreven door ds. H. D. Hendriks, hervormd predikant te Winsum.

Vijf jaar later was het weer feest. Op 13 februari 1965 kreeg Jupiter ter gelegenheid van haar 55-jarig bestaan hoog turnbezoek. Enkele dames van de Nederlandse turntop kwamen demonstraties geven. Onder hen waren voormalig Nederlands kampioene Thea Belmer uit Amsterdam en Jannie Vierstra uit Franeker, de toenmalig titelhouster. Ondanks dat het moeilijk was voor de dames om op een vloeroppervlak van nauwelijks vijf bij zeven meter vrije oefeningen te geven, was het een geweldig succes.

Vanaf 1969 werden de gymnastieklessen verplaatst naar de Borgschool, waar ze nu nog gehouden worden. Ook voor uitvoeringen werd al gauw een betere plaats gevonden. De in 1975 gereedgekomen Sporthal Ripperda bood plaats aan een groter publiek en had als bijkomend voordeel dat hier tegelijkertijd met meerdere toestellen gewerkt kon worden.

Toen de vereniging 75 jaren telde, werd het tijd voor onderscheidingen voor jarenlange inzet. De heer De Noord ontving een speld voor het vijftigjarig lidmaatschap van het Koninklijk Nederlands Gymnastiek Verbond en de heer Oosterhuis (nog steeds zeer nauw betrokken bij de vereniging en leverancier van gedetailleerde informatie voor dit artikel) kreeg van de KNGV een gouden speld van verdienste wegens zijn 47-jarig lidmaatschap van de vereniging, waarvan 32 jaar als bestuurslid.

Een greep uit de sportieve prestaties

- In 1987 werd de trampoline-afdeling van Jupiter in de regionale competitie (Groningen, Friesland, Drente) eerste. Helaas kon de promotie naar de landelijke competitie destijds om praktische redenen niet doorgaan.
- In 1993 bijvoorbeeld leverde G.A.V. Jupiter provinciale kampioenen in verschillende leeftijdscategorieën.
- In 1995 en 1996 nam een aantal meisjes van de vereniging deel aan de landelijke finales in Hilversum.
- Ook met één van de relatief jongere vormen van gymnastiek, de ACRO-gym, werden successen geboekt. In 1999 behaalden twee Winsumer duo's respectievelijk goud en brons op een kampioenschap waarbij maar liefst 38 ploegen uit heel Nederland meededen.

Een voorzichtige blik vooruit leert ons dat de vereniging over zeven jaar haar honderdjarig bestaan zal vieren en

Dikdakken

Handenvol werk en lekkere kost

Als ons redactielid Piet Noord in oude stukken neust heb je alle kans dat hij er weer wat nieuws ontdekt. Zo bracht een uurtje temidden van wat oude aantekeningen uit het gemeentearchief aan het licht dat het tweelingdorp Winsum-Obergum in 1866 naar de toen geldende begrippen een 'industrieplaats' was. Het bezat onder meer een olie- en houtzaagmolen, een kalkbranderij, drie leerlooierijen, vier grofsmederijen, een touwslagerij en enkele scheepswerven. Daarnaast waren er een aantal steen-, draineer- en dakpannenbakkerijen aan het Winsumerdiep, richting Onderdendam. Daarnaast vermelden de stukken de aanwezigheid van een goud- en zilversmederij met vijf arbeidskrachten. Onder de ambachtslieden waren er in Winsum-Obergum tien schoenmakers, vijf kleermakers, zes wagenmakers, een zadelmaker en twee horlogemakers. En dan te bedenken dat de gehele gemeente Winsum in 1866 slechts 1974 inwoners telde ... iedereen had er handenvol werk!

Schoenmaeckerstaert

Na deze lange intro van Piet Noord over al die nijverheid in het oude Winsum-Obergum ditmaal in de rubriek Dikdakken een ouderwetse 'schoenlapperstaert'. Het recept komt uit een 17e eeuws kookboekje, maar het is lang populair gebleven en wordt in een wat aangepaste vorm nog wel in hedendaagse kookboeken vermeld. Onze bron is ditmaal 'De Verstandige Kock', een van oorsprong klein kookboekje, waarvan de eerste druk al in 1667 verscheen bij uitgeverij W.M. Doornick in Amsterdam. De laatste druk verscheen in 1802. 'De Verstandige Kock' is een kookboekje met recepten voor de gewone, maar goede pot van de burger. Er komen recepten in voor van gebak, taarten en pasteien, oliekoeken, pannenkoeken en wafels, maar ook vlees met groente in één pot gestoofd, zoals hutspot, was in die kringen lange tijd populair.

Om een schoenmakerstaert te backen: Neemt suere Appels, schildtse, aen stucken gesneden en gaar gekoockt, wrijft die kleyn, neemt dan boter, Suycker, en Corenten, yder na zijn believen, en dat samen met 4 à 5 eyeren daer in gheroert, neemt dan geraspt Tarwenbroot, en doet dat onder in een schootel, daer op u Appelen geleght, doeter weer geraspt Tarwenbroot boven over, en dect dan toe met een decksel van een Taertpanne, en vuur daer op gheleght, maeckt een goede korste.

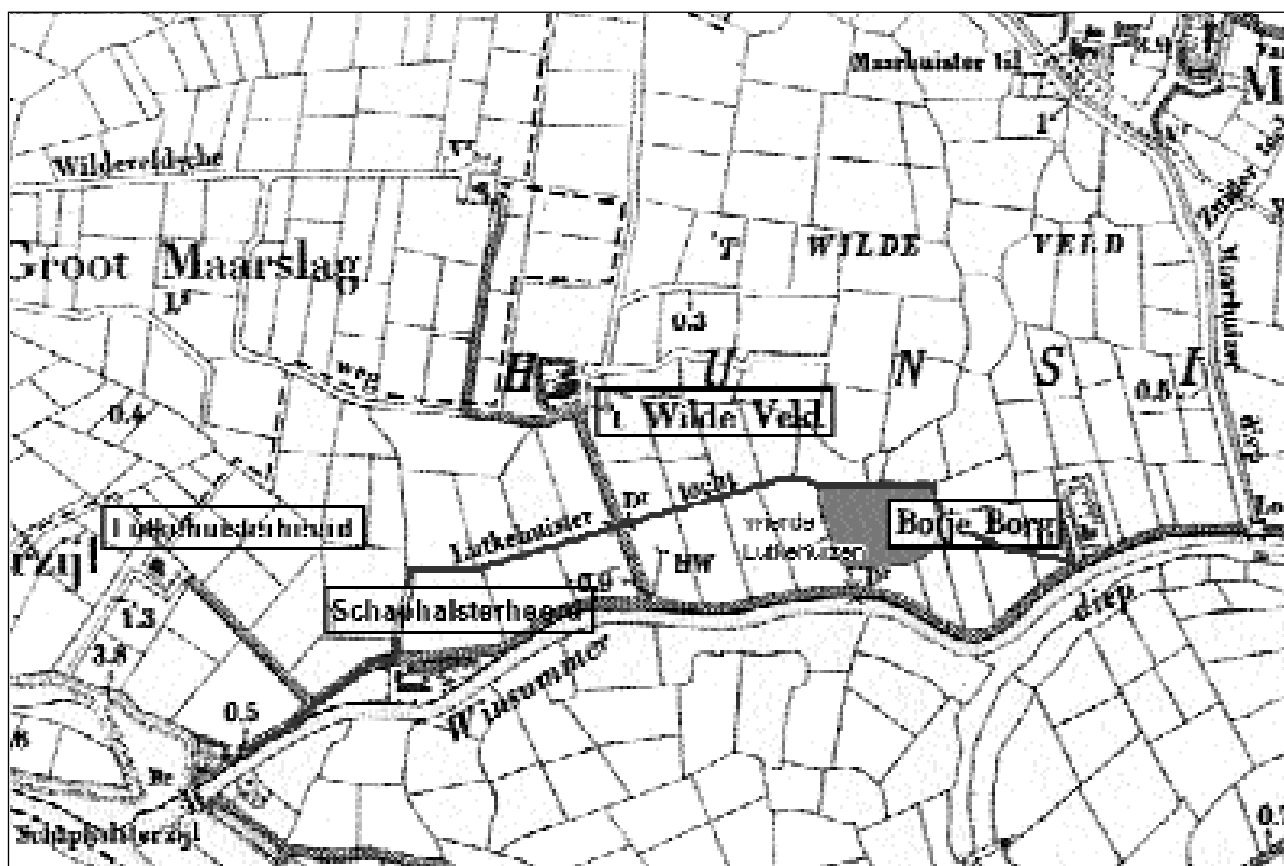
'Het oud-hollands kookboek' van Annie van 't Veer (Prisma) voegt hier nog aan toe: Onze grootmoeders namen geen brood, maar beschuit en als u het recept nog wat wilt moderniseren, dan neemt u een half blik appelmoes, 6 beschuiten, 3 eieren, 50 gram boter en een lepeltje kaneel. U kunt er ook wat krenten in doen. U roert appelmoes, fijngezeven beschuiten, eidooiers, kaneel en gesmolten boter door elkaar. De eiwitten klopt u apart stijf en daar doorheen schept u het appelmoesmengsel.

De minuutplans van de gemeente Winsum van 1828

Aflevering VII: Boerderijen op 't Wildeveld (Sectie A) / VIII: Schaphalsterheerd en Lutkehuisterheerd

In zes voorgaande afleveringen hebben wij achtereenvolgens fragmenten uitgegeven van de oudste minuutplans of kadastrale kaarten van de gemeente Winsum: deze betroffen de kom van Obergum, Winsum, Bellingeweer, Maarhuizen en Ranum, en de borgplaatsen van Blauwborg de De Brake onder Obergum. Hierna besteedden wij in twee opeenvolgende bijdragen (VIIa en VIIb) aandacht aan twee grote boerderijen op 't Wilde Veld onder Maarhuizen, te weten Baatje Borg en 't Wildeveld.

In deze aflevering bespreken we de laatste twee boerderijen op 't Wildeveld, te weten de Schaphalsterheerd en de ons inziens ten onrechte zo genoemde Lutkehuisterheerd.

Kaart 1 . Vier boerderijen op 't Wilde Veld, van oost naar west: Botje (Baatje) Borg, 't Wilde Veld, Schaphalsterheerd en Lutkehuisterheerd. Op het kaartje zijn tevens de afgegraven wierde Lutkehuizen en het zuidelijke tracé van de vroegere Wildeveldsche weg aangegeven (basiskaart uit: Historische Atlas Groningen, kaart nr. 62).

De hierna uit te geven kaart van ‘Schaphalsterheerd’ en ‘Lutkehuisterheerd’ is een fragment van het eerste kaartblad van sectie A van de oude kadastrale gemeente Winsum.

Sectie A vormde, zoals reeds eerder aangegeven, het meest noordwestelijke deel van de oude gemeente en draagt op de overzichtskaart de naam ‘Maarhuizen’. De beide kaartbladen van A werden vervaardigd door de landmeter 1^e klas, R.B. Leggelo.

Het kaartfragment van ‘Schaphalsterheerd’ en ‘Lutkehuisterheerd’ brengt het meest westelijk gelegen deel van de oude gemeente Winsum in beeld, met inbegrip van Schaphalsterzijl en het bijbehorend waarhuis.

Over de weg, toentertijd ‘Wildevelde weg’ geheten, spraken we reeds uitvoerig in onze vorige afleveringen, waarin wij ook dankbaar gebruik maakten van de diverse gegevens die Koos de Jong in zijn artikel ‘De Onsta’s en de Lutkehuisterheerd’ meedeelde.¹

In De Jong’s artikel wordt met de naam ‘Lutkehuisterheerd’ zeer nadrukkelijk niet de boerderij bedoeld die in deze aflevering centraal staat. De oorspronkelijke Lutkehuisterheerd was gelegen op de inmiddels verdwenen wierde met dezelfde naam (zie kaart 1). Dit zeer oude en omvangrijke goed behoorde reeds in het midden van de 15^e eeuw toe aan de familie van de Onsta’s. Vanaf het einde van de 16e tot het midden van de 18e

in het Halfambt’ (nr. 204, p. 497-98) gebruikt wordt, voor deze gelegenheid te handhaven.

Met behulp van de prachtige ‘Caarte van drie Provinti plaatsen Geleegen bij Winsummer Zijlle’ uit 1725, waarvan wij hier als kaart 2 een fragment hebben afgedrukt, kan men, zoals dat ook bij de boerderij ’t Wildeveld het geval was, een gedetailleerd inzicht krijgen in de ontwikkeling van de omvang en ligging van de landerijen en weiden van de Schaphalsterheerd.² Op de kaart is bij de heerd zelf de naam van de toenmalige gebruiker, ‘Eije berens’, genoteerd. Op een bijgevoegd staatje zijn de bij de heerd behorende percelen, A t/m M, nader gespecificeerd. De kavels A t/m F, totaal 53¼ juk en 22 roeden, lagen ten noorden van het Winsummerdiep ‘onder Maarhuijsen in schattinge’. De percelen G t/m K (slechts ten dele zichtbaar op kaart 2), ten zuiden van het Diep, ‘liggen in schattinge onder Winsum’ (Schilligeham). Tenslotte zijn er nog twee kleine kavels: L, strekkend langs het Reitdiep en dus buitendijks gelegen, en een kavel M (niet op kaart 2 zichtbaar), 1 juk groot, dat samen met twee andere kleine percelen ‘tusschen winsum en winsummer zijlen lag’. Deze 3 kavels, waarvoor de tekenaar Hindrik Warner Folckerts een afzonderlijk kaartje tekende in de rechter benedenhoek van de grote kaart, werden de ‘Reijde Landen’ genoemd en lagen net ten zuiden van het Winsummerdiep, precies in de bedding van de oude, noordelijkste tak van de Hunze. M

Kaart 2. Schaphalsterheerd en Winsummer en Schaphalster Zijlen op de ‘Caarte van drie Provinti plaatsen, Geleegen bij Winsummer Zijlle’, in 1725 getekend door Hindrik Warner Folckerts.

eeuw kwamen de landerijen en gerechtigheden van deze oorspronkelijke Lutkehuisterheerd ten gevolge van allerlei verdelingen, verkopen en verpachtingen in handen van een aantal naastgelegen boerderijen, waaronder met name Baatje Borg en Dorre Ven.

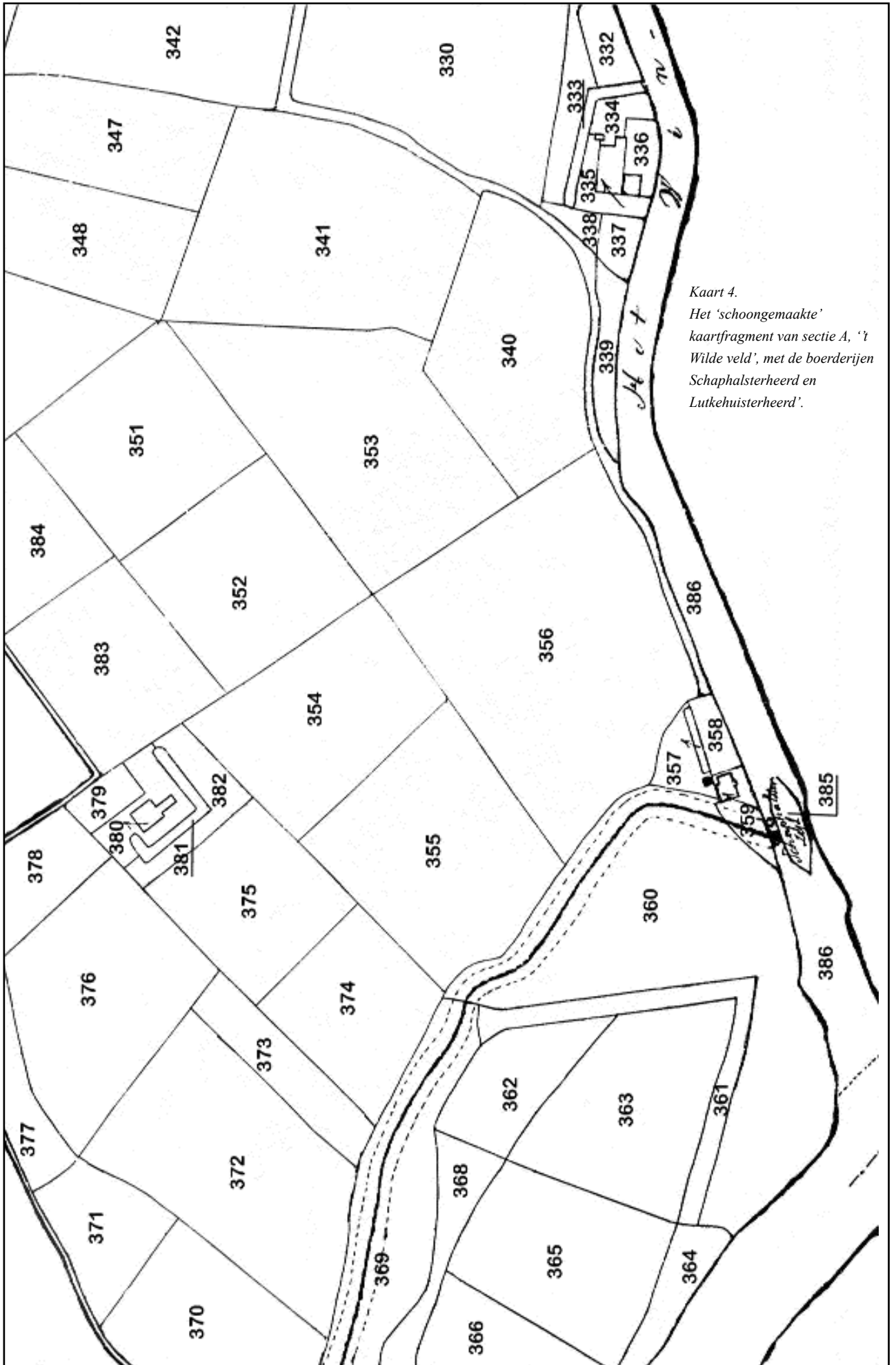
Historisch gezien is de naamgeving van de, in deze aflevering bedoelde boerderij tegen de uiterste westrand van de oude gemeente Winsum daarom ook weinig zinvol te noemen. Wij hebben echter gemeend de naam, zoals die ook in ‘Boerderijen

lag precies tegenover de looptil over het Diep, op de westhoek van de splitsing met het Mensingeweerder trekdiep, of, zoals het in 1725 heette: ‘Trekdiep van Mensche Weer na Winsum’.

Voort geeft de kaart van Folckerts een mooi beeld van het uiterlijk van Schaphalsterheerd en de situatie van de Winsummer en Schaphalster Zijlen met waarhuis, en de daar tegenover gelegen heerd van Hinderik Geerts. Vele elementen van dit oude landschap zijn nu nog gemakkelijk te herkennen.

SECTIE A (fragment). Schaphalsterheerd en Lutkehuisterheerd

nr.	achternaam	voornamen	beroep	woonplaats	functie	opp.m2
289 ³	Sybolts	Freerk Meertens	landbouwer	Maarhuizen	weideland	33230
290	„	„	„	„	bouwland	10750
293	„	„	„	„	bouwland	15510
294	„	„	„	„	weideland	12710
295	„	„	„	„	weideland	3840
296	„	„	„	„	bouwland	3430
297	„	„	„	„	bouwland	24190
298	„	„	„	„	weideland	22100
325	„	„	„	„	weideland	20130
326	„	„	„	„	weideland	22940
327	„	„	„	„	weideland	14230
328	„	„	„	„	weideland	12410
329	„	„	„	„	bouwland	20800
330	„	„	„	„	bouwland	33510
331 ⁴	„	„	„	„	weideland	7340
332	„	„	„	„	boomgaard	1910
333	„	„	„	„	water als weide- land	910
334	„	„	„	„	boomgaard	950
335	„	„	„	„	huis & erf	1910
336	„	„	„	„	tuin	1310
337	„	„	„	„	weideland	1130
338	„	„	„	„	weideland	760
339	„	„	„	„	riet	2030
340	„	„	„	„	weideland	16970
341	„	„	„	„	weideland	26130
342	„	„	„	„	bouwland	23150
343	„	„	„	„	bouwland	14970
351	„	„	„	„	weideland	15590
352	„	„	„	„	weideland	15120
253	„	„	„	„	weideland	24020
354	„	„	„	„	bouwland	15700
355	„	„	„	„	bouwland	19570
356	„	„	„	„	bouwland	34970
357	Winsum. Zijlvest van de Winsumer en		Schaphalster Zijlen		tuin	1650
358	„	„	„	„	weideland	1040
359	„	„	„	„	huis & erf	1420
360	Sybolt	Freerk Meertens	landbouwer	Maarhuizen	kwelder	32580
361	Ripperda	Harm Pieters	landbouwer	Maarhuizen	dijk	4770
362	„	„	„	„	weideland	5950
363	„	„	„	„	bouwland	14540
364	„	„	„	„	dijk	8860
365	„	„	„	„	weideland	14010
366 ⁵	„	„	„	„	bouwland	12780
367	„	„	„	„	weideland	10500
368	„	„	„	„	weideland	7420
369	„	„	„	„	dijk	16810
370	„	„	„	„	bouwland	14700
371	„	„	„	„	bouwland	6770
372	„	„	„	„	bouwland	21530
373	„	„	„	„	bouwland	5180
374	„	„	„	„	bouwland	10300
375	„	„	„	„	weideland	11020
376	„	„	„	„	bouwland	17420
377	„	„	„	„	weideland	5250
378	„	„	„	„	weideland	7930
379	„	„	„	„	boomgaard	1350
380	„	„	„	„	huis & erf	2670
381	„	„	„	„	water als wei- deland	1020

Kaart 4.
Het 'schoongemaakte'
kaartfragment van sectie A, 't
Wilde veld', met de boerderijen
Schaphalsterheerd en
Lutkehuisterheerd'.

Kaart 3 . Fragment van het oorspronkelijke (eerste) kaartblad van sectie A, 'Wilde Veld'.

Enkele oudere gegevens

De Schaphalsterheerd was oorspronkelijk bezit van het Bernardijnenklooster te Aduard. Toen na de Reductie in 1594 alle bezittingen van kloosters in handen kwamen van de Staten van Stad en Ommelanden, werd ook deze Provincie-plaats, telkens voor termijnen van 6 jaar, door de rentmeester namens de Staten verhuurd aan diverse meiers. De oudste pachter van de heerd, die bekend is uit de rekening van 1600, is een zekere 'Berent Eppens in die Schilligeham'. In totaal behoren aan de heerd dan 80 grazen, waarvan er 23 'in de Schilligeham' liggen en de rest 'in Maerhuester Carspell'.⁶ Jaarlijks betaalt Berent Eppens 180 carolusgulden. In 1611 en 1623 wordt de pacht gecontinueerd.⁷ In de rekening van 1624 wordt meegedeeld: 'Dese landen heft Reijner Berents, de soone, door overdracht int gebruik becoomen ende het recht vande Provincie daer voor betaelt,...'.⁸ De huur bedraagt in dat jaar 210 carolusgulden. Achtereenvolgens is Reijner Berents gehuwd met Griete, Geesie (1636) en Ettien (1644).⁹ In 1674 staan zijn 4 kinderen als meier te boek. Hierna volgen: 1684 Berent Henriks en Imke, 1694 Claas Harmens en Sieke, 1703 Eije Berent en Trijntje. Eije Berent hertrouwt in 1719 met Marretie Clasen (zie kaart 2.). In 1745 volgt hun zoon, Berent Eijes, gehuwd met Anje Sijgers, hen op. In dit jaar sterven er op de boerderij ten gevolge van de veepest 58 runderen en is er een huurachterstand van 4 jaar, die echter wordt kwijtgescholden. In mei 1796 verhuurt mevrouw C.J. Nicolaij, weduwe van Cremers, onder beklekking haar halve plaats, 65½ juk, aan Berend Hamming en zijn vrouw Anna Jans Tempel. Ook

verhuurt zij dan de heem- en huisstede van de 65½ jukken, 'Lutkehuisen' genaamd. Bij de boerderij behoren dan onder beklekking 79 juk provincieland en nog eens 33 jukken. In 1771 verkoopt de Provincie de eigendom van 79 jukken behuisde landen aan O.G. Veltman voor f7575. Hamming is dan nog de bekleemde meier.

Veertig jaar later verkoopt de weduwe van Egbert Hamming, Dieuwerke Bennema te Klein Garnwerd, aan Willem Jans, landbouwer te Maarhuizen de boerenbehuizing met de beklekking van 79 juk land (en een vaste huur van f230,- aan O.G. Veltman) en de beklekking van 32¾ juk land (met vaste huur van f120,- aan mr. F.J.J. Cremers).

Al voor het jaar 1806 is Willem Jan Wierda bewoner geworden. Deze verkoopt de boerenplaats met de beklekking van 39½ bunder en 16½ bunder aan Freerk Meerten Sijbolts, gehuwd met Margaretha J. van der Tuuk (zie voorgaande OAT-lijst). Na de dood van Sijbolts hertrouwt zijn vrouw met Hendrik Freerk Vennema. Na haar overlijden in 1854 komt via boedelscheiding 2/3 deel aan haar tweede man en 1/3 deel aan hun dochter, Henderica G. Vennema.

In 1887 vindt een openbare verkoping plaats ten laste van Henderica, die dan gehuwd is met Garmt H. Elings. Koper is Willem A. Scholten en zijn echtgenote, die evenwel vrij spoedig daarna, respectievelijk in 1892 en 1895 overlijden. Het door de erven in gemeenschap gehouden bezit wordt zo'n 15 jaar later, in 1911, vanuit een firmaverband verdeeld. In 1918 wordt de

boerderij geheel eigendom van Johan Bernard Scholten.

Achtereenvolgens zijn de volgende huurders te noemen: 1883-1919 Jan Boer, gehuwd met Aaltje Ritzema, 1919-1947 Hendrik J. Kadijk, gehuwd met Gerharda B. Wieringa, 1947-1959 hun zoon Dietrich J. Kadijk, gehuwd met Alide Z. Noordhuis, 1959-1964 Coos Holtkamp, gehuwd met Jantje Bruins, die de boerderij met 58.77.80 ha. kopen en in 1978 op hun beurt weer verkopen aan Jan Anko Wijk.

Een jaar later verkoopt de laatste de gebouwen en 1.59.30 ha. aan Edward F.C.M. Gerner, gehuwd met Myriam T.C.G. de Buck. De grond, 40.87.30 ha., verkoopt Wijk aan Leonardus J. van Alphen, gehuwd met Josephina M.T. Koolen. Deze stichten in 1980 op een nieuwe plek een nieuw gebouw (Wildeveldseweg 1). Het restant van 58.77.80 ha. wordt op naam van J.A. Wijk gesteld en aan de boerderij 'Hunzezicht' toegevoegd (zie onder).

De Lutkehuisterheerd was evenals Schaphalsterheerd oorspronkelijk bezit van het klooster Aduard. Na de Reductie werd ook deze provincieplaats om de 6 jaar verhuurd. In de rekening van 1600 is het goed, dan 40 jukken groot, gepacht door een zekere Hinderick Pheters. Achter de naam van de huurder is in deze en volgende jaarrekeningen toegevoegd 'opt hoge heem'.¹⁰ Mogen we aannemen dat dit de oude benaming was van deze (toch laag gelegen) heerd? Of fungeerde de heerd ooit als een soort voorwerk van het klooster? In 1602 moet het goed voor 6 jaar ingehuurd zijn door Hendrick Hendricx voor een bedrag van 70 carolusgulden jaarlijks. In dit jaar of kort hierna moet genoemde Hendricx, wellicht de zoon van Hinderick Pheters, overleden zijn, want tot 1610 is Fosse, zijn weduwe, de pachter van het goed. Van 1611 tot 1614 huurt Hero Wirens (of Virens) de heerd met toebehoren.¹¹ Deze wordt in 1614 opgevolgd door Albert Sijmons en zijn vrouw Anna. De jaarlijkse huur van de 40 jukken bedraagt dan 96 carolusgulden.¹² In 1632 is het echtpaar nog steeds de huurder. Het goed omvat dan 37½ juk en 4 grazen bij Schaphalsterzijl.¹³ Pas in 1661, dus na 47 jaar, neemt hun zoon, Eijssse Alberts met zijn vrouw Geertruid het goed over. Hierna volgen: 1706 Jurjen Bakerman en Trijntje, 1716 Jan Habbering en Wermina, 1729 hun dochter, Grietje Jans, en haar echtgenoot Jan Harms. In 1740 hun dochter, Ebge Jans en haar man, Onno Geerts. In 1744 hertrouwt Ebge met Harmen Clasen.

In 1771 dan verkoopt de Provincie de eigendom van 41½ juk aan Harmannus van der Tuuk, predikant te Mensingeweer, voor 3950 carolusgulden (met een vaste huur van 114 gulden, 16 stuivers en 2 plakken). Reeds na 7 jaar verkoopt de predikant de boerenplaats met de vaste beklemming weer aan Onne Geerts en zijn echtgenote Pieterke Jans. Zij verkopen het goed in 1801 aan Harm Pieters Ripperda (zie voorgaande OAT-lijst) en zijn vrouw, Hilje Geerts. Vanaf 1829 zijn hun 6 kinderen de eigenaar.

Een jaar later wordt de boerderij met 22.60.60 ha. gekocht door Jan Jacobs Boer en echtgenote Anje Jacobs Kuipers, die in 1841 uit de boedel van haar ouders nog 2 ha. aankopen onder Schouwerzijl. In 1852 is de weduwe Boer eigenares en woont zij met haar zoon, Jacob Jans, en dochter op de boerderij. De zoon, die gehuwd was met Jacoba Pettinga (+ 1877), wordt in 1878 eigenaar, en woont er dan met zijn zus. In 1883 hertrouwt Jacob Jans met Jantje Kuiper. In 1906 besluit het echtpaar de boerderij te verhuren aan hun dochter, Anje, gehuwd met Cornelis Everhard Wijk, die er gaan wonen. Nadat Jan Jacobs

Boer in 1910 is overleden, wordt de vrouw van zijn zoon, Jantje Boer-Kuiper eigenares. In 1922 worden de huurders eigenaar en gaan zij in Winsum wonen. Tot 1937 woont op de boerderij in dienstverband J. Japenga, en van 1937 tot 1957 J. Oostmeijer.

In 1960 verkoopt de weduwe Anje Boer het goed aan haar zoon, Jan Anko Wijk, gehuwd met Auktje A. Siccama, die de boerderij reeds vanaf 1957 huurden. Deze wonen op de Lutkehuisterheerd tot 1961. Dan verkoopt Jan Anko Wijk het geheel aan de Stichting Pensioenfonds Blijdenstein NV. Te Enschede en wordt hij zelf huurder. Bedrijfsleider wordt B. de Boer.

In 1974 komen zijn Wijk's zoon Cornelis E. en zijn vrouw, Harmina A. van Hateren op de boerderij wonen en wordt het voorhuis vernieuwd. Samen met de 2e zoon, Dirk D., gehuwd met Trijntje G. Notenbomer, wordt het bedrijf dan, samen met de boerderij Hunzezicht, in maatschap beheerd.

n Jacques Tersteeg

n Kees Wolters

- 1 Zie Winshem, 7e jr. nr. 1 (juni 2002), p. 12-17.
- 2 De Atlas der Provinciëlanden van Groningen (1722-1736). Meindert Schoor. Groningen 1996, kaart nr. 43.
- 3 Voor de ligging van de percelen nr. 289 t/m 329 en 343 wordt hier verwezen naar aflevering VIIb, 't Wildeveld, in Winshem.
- 4 Perceel nr. 331 ligt ten oosten van perceel nr. 332, strekkend langs het Winsumer Diep.
- 5 Perceel nr. 366 t/m 368 liggen ten noordwesten van perceel nr. 364 en 365.
- 6 Rijksarchief Groningen, Archief Staten Stad & Ommelanden, inv. nr. 2294, fol. 27v.
- 7 Rijksarchief Groningen, Archief Staten Stad & Ommelanden, inv. nr. 2315, fol. 63r-v. en inv. Nr. 2326, fol. 70r-v.
- 8 Rijksarchief Groningen, Archief Staten Stad & Ommelanden, inv. nr. 2328, fol. 72r-v.
- 9 De hierna volgende gegevens zijn ontleend aan Boerderijen in het Halfambt, red. G. Boerma, A.F. Kruizenga, R. van der Tuuk, Groningen 1992, nr. 205, p. 499-500.
- 10 Rijksarchief Groningen, Archief Staten Stad & Ommelanden, inv. nr. 2294.
- 11 Zie o.a. Rijksarchief Groningen, Archief Staten Stad & Ommelanden, inv. nr. 2315, fol. 66r.
- 12 Zie o.a. Rijksarchief in Groningen, Archief Staten Stad & Ommelanden, inv. Nr. 2317, fol. 75v (1614), inv. nr. 2323, fol. 78v. (1620) en inv. nr. 2332, fol. 95v-96r (1626).
- 13 De hierna volgende gegevens zijn wederom ontleend aan

'n Torenbrand

'n Torenbrand

geschreven door Ubel Wierda

Verhaal ien 't Grönningsch

Uitgever J.C. Mekel, Winsum

Prijs 10 cent

Verbeel 'k mie't, of lud klok? Jao! Verdold, klok lud, zee Hèn Sportje zien wief, en verschrikt ging ze opzitten in ber.

Hèn! Hèn! biz wakker! biz wakker! Heur! 'k loof dat klok lud, er is vast brand! Tou gauw van ber aof want doe heurze ook ja bie dat neie brandoetmaokers-dingerais dat eergusteraoend mit koornschippers komen is, en daor doe dou nog 'n schoft om verzuimd hezze. Tou! van ber aof!

Hèn vreef hom oogen oet en zee: wadde! is ter brand? Hai spitste zien ooren, jao! vrachtig, 'k heur klok ook.

Dunder is vast alenswaor ienslaogen en hai korrelde naogenog van ber aof zoo jong zien wief hom.

Tou! Siemenke, steek toch gauw lamp aan, 'k ken ja niks zain. Waor is mien boksem?

Hier! Hier! Zee Siemenke en Hèn schoot er op gevuil gauw ien. Mien vestje heb 'k ook nog nait, tou gauw mien vestje! 'k heur 't ding dunkt mie al aanvaoren komen. Tou! Maok toch wat vot, waarom steks nou toch gain lamp aan. 'k Ken ja niks zain. Nou goud! Zee Siemenke, 'k zuik mie al swart naor 't luzevelsdeuske, hes toe dat gusteraoend nait ien dien boksembuus stoken?

Hai! Hai! Wat lopt mie dat weer aokelk bot tegen, nou ken 'k buus nait vienen. Hai! 'k heb verdold mien boksem al achterste veur aan. Hai! en door komt dat branddings dunkt mie al aanvaoren en börgmeester het nog zegt, dou der spraok van was dat hier ien 't loug zoo'n ding komen zol, dat dei der den 't eerst bie was, as ter brand was, dei kreeg'n goije handsmering.

Hai! 't is dien schuld Siemenke, waarom nuzzelze zoo om en steks lamp nait op, verweet Hèn, noatuurlijk onbillik.

Och loop toe toch hen jong, mit dien "gehai", 'k heb ja gain luzevels.

Hèn har zien kamzool ook zoowat aanschoten en ol pet op zet, hai waorde nog maor al ien duustern rond, want jie konnen de oetzaogde haarten ien blinnens nog nait ens zain.

Deur enkele weerlichtslaogen worde 't kaomerke sums wel 'n kort zetje glen verlicht, maor deur dat felle licht worden minsken nog al aan blinder. Ien 't leste vuilde hai grendel en smeeet deur wied waogen open.

Siemenke! Siemenke! Hai wat'n weer; 't is ien toren! ons toren stait ien brand!

Net op 't zulde oogenblik rolde brandspuit onder 'n dikke dunderbui heur hoeske al veurbie en Hèn sloot hom - roeg en rauw as he ankled was - bie de stuk of wat arbaiders, dei om 't dunderweer opbleven wazzen en dei nou maor gauw neie

De uitgave werd beschikbaar gesteld door Frans Dijkstra, door hem verkregen uit het archief van de familie Gerrit Medema, conciërge van het voormalig Gereformeerd Verenigingsgebouw 'Rehoboth' (hoek Schoolstraat/Onderdendamsterweg).

brandspuit over 'n baon haold haren, aan.

Hèn! mozze meschain ook emmer mit nemen? ruip Siemenke hom nog achternao.

Och! vroest wief, schriwde Hèn weerom, dei vroulu bennen toch altied slaiven en olderwets, dit neie dings maokt brand macinaol oet.

Tou volk! Stief aanschoeven, wie zitten loof'k al mit 't aine rad ien modder of ien 'n daipe geut vast. Tou volk! Tou! votmoaken, hier is brand nait!

Tou! is ter den gain kracht meer! en mit al zukke oetroupen kittjezeden k'ander zulf aan, omdat ze overtuugd wazzen dat zai het ding aanbrogten waor brand - noar minsken zeeën - ien 'n wipsie mit oet was; ook wollen ze heur mooie olderwetse toren mit anderhalf traans en 'n hail luk pienappeltje, daor ze zoo glennen dik op wazzen, naatuurlk geern hail hollen.

En mit hörten en stöten en oetroupen ging 't onder regen en onweer en 't spoukachtig schiensel van de brannende toren, dei as 'n rössege fakkel 't ien nood verkeerende dörpke verlichtte, verder en verder, todat ze vlak veur torendeur ho houlen.

Hè! 'k ben blied da' we op stee bennen zee ain, ik ook zee ander en ze schudden heur oet as natte kedoeshennen.

Waor is Berend Schaof, dei brandopzichter worren zol, nou? Is tei der verdold nog nait? Waor blijft dei slaopkop nou toch? Zol'n we hom nog mit domkracht tou ber oet draaien mouten?

Tou Luut, gao doe gauw even naor zien hoes en dons hom maor fiks stief tegen zien deur en glaozen aan, hai woont hier gelukkig nait wied aof.

'k Loof---nait---dat---t helpen---ken, zee Pait mit 't haor, zoo nuimd, omdat zien haor 'n luk bittje krolde--zemelend, 'k main---hail---wel---dat---he---guster---veur---twei-daogen---oet---te---gast gaon is---naor---zien---schoonollen---ien---Seballeboeren.

Och hirre! Nou word 't mooie boudel, nou is hier vast gain ain dei onnairn en komdairn ken en dei verstand het van dit mesienewark mit al dei elestieken lintwurms.

En ondertied knitterde 't en knetterde 't al boven ien toren en likten vlammen sums al as glenne tongen, net of ze minsken gek aanscheren, deur 't iezern balluusterwark hen.

Weerhaon was haidal ien rook en smook beziet en vonken vlogen langzaam ien schune richten naor beneden. Smolten lood drupte gaondeweg op 'n nat koepeldakje en spatterde daor susternd oet 'n kander.

Torendeur stond wied open. Köster, dei brand 't eerst vernomen har, har gauw 'n paor arbaiders dei dicht bie kerk woonden, opklopt; dou gauw 'n toerke klok aantrokken om maor meer volk op 'n bain te kriegen. Dou was he gauw mit 't schienvat bie hom en zien twei arbaiders naor boven tou klommen.

Onder bie toren stonnen ze nog mit hannen ien 't haor en knikkende kneien.

Och volk, hou mout 't nou, nou Berend Schaof der nait is, 't liekt mie tou dat 't nog altmaol ien war zit, zee lange Siemen. Is 't er hier gain ain dei 'n bittje verstand het van mesienerei?

Daor kwam baos Pik aanstompeln.

Jie komen krek op tied baos, as nood toch op 't hoogste is, is de redding naobie, raip Gerriet Gap; schounmaokers benn"vaok nog al wat loosachtig en ie lezen en stedairn wis nog al 'n bult, is 't nait baos?

Baos dei nog al wat dik was op dat kompement, dat ze hom as 't waore aanzagen veur 'n soortege geleerde, zee mit trildrige stem: Jao! Jaowel! Jao ik zai 't al; ik zai 't al hou 't zit en hou 't mout, en hai wees mit zien kruk ien 't halfduustern naor brandspuit en komdairde: "dat ding mout vlak bie brand staon, nooit te dich, en den mout 't volk mit dizzed holtten stokken alaan om beurten op en deel doun en dizze lange elestieken slang mout mit dei spitse koperen toet, bieveurbeeld ien 'n daipe put, om waoter op te zoegen."

Gelukkig dat ie zoo vro bie hand bennen, baos Pik, zee Gerrit Gap, omdat ie 't zoo goud waiten en wielu nog nooit zoo'n soorteg mesien nait hantaird hemmen. Hou ken 't toch ook zoo singelair treffen dat ter juist al zoo gauw brand komt nou wie dat ding nog maor ain dag ien 't loug hemmen.

Maor 't is vaok zoo, as ter gain dokters bennen, heije ook gain zaiken. Dit ding "dicht bie brand", "nooit te dicht" prommelde Geert Stainkop, "dicht bie brand" dat word nog al 'n törn om dat swaore ding boven ien pienappel op te hiezen; maor as 't neudig is den mout 't; wie worren gelukkig alaan wat beter bemand.

Oh! dat treft net, zee Pait Loos mit 'n fien stemke, dou he dat woord "ophiezen" heurde. Guster heb 'k nog krekt'n nei luudtouw haold, 't olle was nait meer vertrouwd, zee meester, en dat legt nog ien 'n rol, mit 'n bult ander taokelwark, daor ze lest dei dikke zarken mit ophezen hemmen, op klokzolder.

Nou! raipen ze altmaol, den ben wie ja haidal klaor, den mos toe maor gauw veuroet naor boven en gooien 't touwvark naor beneden, maor mos 't goud vaststeken heur, da' we gain ongeluk kriegen mit 'n kander.

En Pait, dei weg ien toren ien duustern wel op 'n prik wis, omdat he der as kwaojong altied nustjes oethaold har, en dei boetendes nog al nait hail onhansem ien zoo wat was, har boudel vrachtig nog al gauwachtig veur 'n kander, en verdold, 't duurde nait lank of der kwammen al enden touw tou ludegaoten oetbengeln.

Hai! zee Hèn Sportje, ik mainde dat 't mit dit ding veul makkelder ging om brand oet te maoken, maor dit liekt mie nog al 'n bittje spul tou.

Gelukkig wordt brand dunkt mie nait slimmer; is 't nait net of 't van zulf al wat oetregent.

Tou volk! Tou! nou nait langer reesnairn, zee Geert Stainkop, dei 't touwvark aan raoden van brandspuit vast bonnen har, nou fiks, maor staorig aantrekken, en langzaam ging 't gehaimzinnege ding, dei ze eerst mit knipwichten wat oet modder lös maakt haren, ien 'n spouachtig licht onderste boven ien hoogte, totdat 't even beneden 't ludegat bongelde.

Hei! schriwde Pait Loos boven oet 't ludegat naor beneden. Ho! Ho! Volk, blok zit veur 't blok; ho! Ie mouten nou hier bie mie

boven komen, want 't dings mout vast nog veul hooger.

Hai! zee Hèn Sportje weer, wat is dat toch 'n arm geknoui, as 'k dat waiten har den har'k nooit bie 't brandperseneel wilt, maor börgmeester spaigelde dat zoo mooi veur mit dei handsmering, dei 'k nou tog nait krieg; maor van 'n natte pokkel ben 'k nou al zeker.

Tou volk! Kom nou toch! Raip Pait Loos weer van boven, ik ken 't hier nou allèn làng nait doun! Ie mouten altmaol bie mie kome'n! tou nou, eerst 'n endje stainen trappens en den twei lange ledders op en den ben je bie mie.

Krek kwam Domie Verheerd bie brand, mit 'n olle gladded preekjas aan, 'n witte douk om hals en 'n vet zieden petje op.

"Hee wat 'n consternatie mensen, wat 'n consternatie"

Jao Doomie, wie mouten altmaol ien toren op, brand is boven ien pienappel, maor wie kennen ien duustern weg nait vienen, wie deuren der zoo nait ien op, wie hemmen gain licht.

"O! wacht maar eventjes, dat kan ik jelui wel verschaffen," en hai haolde twei keerskes van kerkbanken aof en stak ze aan. "Volgt mij maar mensen, volgt mij maar, ik weet den weg naar boven" en daor ging de stroom arbaiders net as 'n loopende roep achter Doomie aan, dei ien ieder hand 'n keers droug, bie ledders op.

Iew! Tou wel trapt mie daor zoo op hannen, zee Hèn Sportje, en hai zoog op zien vingers; anze mie dat nog weer lapze Jaop Pörrrel, den snie'k dien hakzeenen deur, doe.... en hai bruukte 'n stopwoord dat 't maor goud was dat Doomie 't nait heurd har, schoon dei ook te slim veralteraird was dat zien toren ien

brand ston, om nou nog zoo bot op zien schaopkes tou te zain.

Onder 'n dof gegons en 't geflodder van katoelen en vleddermoezen klom de brandweer, langzaam as natte verkleumde spouken al hooger en hooger.

Oh! ben je daor volk! zee Pait Loos, dei al 'n toerke bie 't bovenste leddergat staon har te wachten, ben je daor den toch ien 't'leste. Hai nam Doomie ain keers oet hand en ging veur 't volk an. Nou maor gauw naor 't ludegat, hier hen, maor veurzichtig wat, dizze zolder is nait te stark meer, hier kiek! daor hangt he.

Oh! zee Doomie, dei dei tocht naur 't ludegat nait recht begreep, "blijf jelui almaal hier, ik ga nog eens wat hooger kijken". Endling kwam Domie ien pienappel, en wel von he daor drok an 't wark: köster mit twei verige arbaiders.

Ze wazzen brand naogenog meester, deur dat ze volop waoter mit emmers haren, en daorbie kander niks om hannen laipen. Der was naomelk ien pienappel 'n groote waoterbak, dei der al sinds jaoren en jaoren west har, oet veurzörg bie brand, en dei altied vol waoter ston, en mit dat waoter was 't dei drei kerels lukt 'n stuk of wat mit lood omkleddde stielen dei deur bliksem ien brand stoken wazzen, oet te gooien.

't Volk beneden op grond, dat haitied mit kop ien nekkens naor boven naor brand ston te gappen, kon heur zoo'n oetwarken van 'n brandspuit haidal nait begriepen, en leutje Freerk Lelk zien wief kon 't nait langer verkroppen, ze streek heur mit mouw

onder neus lans, zette hannen ien zieden, en zee: “Je zollen toch zeggen wat ze al nait oetvienen, nou hangt dat neie ding daar toch nog maor boeten ien lucht te baaiern mit ’n lange platte lint ien schoulput deel, en nou gait brand daordeur verdikke mie al oet; je zollen zeggen hou is ’t meugelk! hou is ’t toch meugelk! Wat hei je der toch looze minsken tegensworig, dei zukswat oetvienen kennen.

Op klokzolder was ’t nog ’n verbaosde drokte, ze schripen en knooiden al aan, maor ’t touwwark zat ien toes omdat brandspuit bie ’t ophiezen ’n paor slaogen omdraaid was.

Daor kwam ondermeester Schriefmeulen verveerd bie ledder opklaustern, hai was wat laot gewaor worren dat ter brand was, maor dou har dei kwastelorum hom eerst nog haildal opkled mit stieve witte kraog om hals en hannen, en bril op neus. Hai ging ook naor ’t ludegat, keek ter oet en zee schuddekoppend “mensgen, mensgen, dat dinch is goed, maar het is krekt verkeerd”.

Zoo? Hai, den muid mie ’t ja da’je nait wat eerder van ber aofkomen bennen meneer, zee Pait Loos, want ik ben al zoo muid as ’n hond, en toch het ding loof’k hail wel nog niks daon, ik denk veur vast dat toren boven ons al wel aost haildal an ons tou aofbrand wezen zöl.

Mien laive tied wel komen daor van boven bie ledder deel, Doomie mit nog drei man? Waor komen dei toch van daon? Wel hirre, ’t is köster ja. Was ie boven?”

Jao! Zee köster, wie hemmen brand al blust, weest maor gerust; maor wat speктаokel hei je hier toch mit al dat volk op klokzolder?

Och zee Pait Loos sneuachtig, wie wizzen nait recht hou we mit dat neie brandoetmaokersding aanmözzem, en dou zee baos Pik dat ’t krekt zoo mos as wie nou daon hemmen, maor meneer Schriefmeulen het ons ien al dat elende al lekker wat oetlagt; hai zee dat ’t goud was, maor net ansom mos en dat komt mie nou ook zoo veur; spuit mos op grond bleven hemmen en spitse

toet nait ien put deel, dei beroerde Pik, dei krukkenbörg mos ainlek nooit gain slag wark weer van ons hemmen, wat zeg ie volk? waarom het he ons zoo veur ’t lapke had, maor meschain wis he zulf ook nait beter mit al zien geleerdighaid.

Doe domkop, gromde Gerriet Gap.

Ook ’n mooi smoesie! zee Hèn Sportje, altmaol wark vergees, en ans ze ons op ander plaatsen der nou maor nait bie oetlaggen. Gelukkig dat brand den toch ook nog maor weer zunder dit ding oetworren is, onnairde ’n ander, ’t mag den zoo gaon wezen as ’t wil.

Nou volk, der is nou ainmaol nait meer an te douen en wie mozzen duchte mie maor weer zain da’we brandspuit weer langzaam naor beneden tou vieren laiten.

Nou, dat mag den douen wel wil, zee Hero Flortje, maor ik steek gain hand weer oet, ik ben ’t hier al wel zo zat of ‘k ’t mit lepels eten heb, en laot dat ding om mie maor veur schandoal altied as ’t gemaintewaopen oet toren bongeln blieven, ik gao naor beneden wat main je wel.

Toren was diz keer gelukkig nog hail bleven deur kedaotheid van köster. ’t Har toch ook slim begrootelk west as he haildal aan grond toe aofbrand was, want den haar ’t haile loug schonnen west.

Maor schrik was elk om ’t hart slaogen, dat ter zoo gauw ’n brand komen kon waor ze haildal nooit nait om docht haren, en anderdaogs worde der den ook aan ale noodstalen ien ’t loug ‘kras Hollans pampier aanslaogen, waor as artikel ain ien ston: “een ieder moet bij zijn huis een hooge boom pooten”, nou dat hulp al aorig bot.

Verders worde der ’s zummers laoter altied waarschouwd veur “t broeien van ’t hooi” en veujaors aanraoden om toch slim, slim veurzichtig te wezen mit “broeibakken” en “broeiende kippen”; zoo bang wazzen ze worren veur hettens.

n

*Herberg De Gouden Karper,
één van de oudste horecabedrijven van
Noord-Nederland, ademt nog steeds de sfeer van weleer.
U kunt smakelijk en gevarieerd eten in ons eetcafé,
dat 7 dagen per week geopend is of, als u er echt een
avondje uit van wenst te maken, in ons comfortabel
à la carte restaurant.
Van donderdag t/m zondag kunt u
genieten van onze bijzondere keuken.*

Herberg De Gouden Karper waar de gast nog koning is.

Herberg De Gouden Karper

Hoofdstraat W5 9951 AA Winsum Tel. (0595) 44 14 26

Bellingeweer 27 officieel beschermd monument

Het pand Bellingeweer 27 met verdieping, zoals het er voor de ingrijpende verbouw van 1939 uitzag (gezien vanuit het zuiden). Foto: P. Noord.

Op 20 januari jl. ontving onze secretaris van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg een officieel schrijven, waarin namens de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, mr. Drs. C.H.J. van Leeuwen, werd meegedeeld dat deze besloten had om op voorstel van onze vereniging het pand Bellingeweer 27 te Winsum als beschermd monument aan te wijzen.

Het genoemde verzoek werd, nu inmiddels al meer dan drie jaar geleden (17 februari 2000) door ons bestuur ingediend, omdat er eind december 1999 door de eigenaar zeer ingrijpende heren verbouwplannen waren gemaakt, die met name de karakteristieke en beeldbepalende witte schuren bedreigden. Deze zouden grotendeels worden afgebroken en door nieuwbouw vervangen worden.

Het complex Bellingeweer 27 werd omstreeks 1860 ge-, en deels verbouwd tot herenhuis met stalling voor vee en paarden voor notaris H.H. Bongers. Het oorspronkelijke voorhuis, dat twee verdiepingen kende, was van oudsher de pastorie van de omstreeks 1820 opgeheven kerkelijke gemeente van het voormalige kerspeldorp. Tijdens een verbouwing in 1939 werd de oude pastorie-/notaris-woning vervangen door het huidige gepleisterde woonhuis zonder verdieping.

Het huidige woonhuis met de beide schuren en een stookhok is lommerrijk gelegen op de (beschermd) wierde van Bellingeweer en grenst aan het (beschermd) ommuurde kerkhof. Hierdoor, en door het feit dat het huis voorts nog omgeven is door een aantal andere monumentale woonhuizen, die tot de oude dorpskom van Bellingeweer behoorden, is het gehele complex cultuurhistorisch en landschappelijk van grote waarde.

Hoewel de Gemeenteraad van Winsum (16 januari 2001) helaas niet instemde met ons voorstel (omdat het gebouw haars inziens nog maar weinig oorspronkelijk is en dus weinig bijdraagt aan het 'beeld van Bellingeweer'), bracht de Raad voor Cultuur (26 oktober 2000) gelukkig een zeer positief advies uit aan de staatssecretaris.

Deze besliste dan ook, tot onze vreugde, en naar wij hopen ook tot die van vele andere Winsumers, dat het volgende onder bescherming zal komen:

'Het complex, bestaande uit woonhuis, twee schuren en een bakhuis en wel wegens de ouderdom, de bouwgeschiedenis, de vormgeving en bepleistering van de beide schuren, de bijzondere ligging op de wierde van het voormalige kerkdorp Bellingeweer, de betekenis voor de directe omgeving en de relatie met het beschermde ommuurde kerkhof'. Bovendien tekent de staatssecretaris nog aan 'dat de bescherming van het woonhuis betrekking heeft op de hoofdvorm van het oudste gedeelte en de kenmerkende midden 19^e-eeuwse blokkepleistering'.

n Jacques Tersteeg

Werkgroep Kerkhoven

Wat is er gebeurd met de werkgroep Kerkhoven? Tot ruim een jaar geleden was de werkgroep in Winsum en omstreken actief. De activiteiten spitsten zich toe op het inventariseren en het beschrijven van de graven op het kerkhof van Maarhuizen, Bellingeweer en rond de Obergumer kerk. Daarbij tekende men de graven in op plattegronden en probeerde zo goed en kwaad als het ging de teksten op de grafstenen te ontcijferen.

Desnoods kwam er gras aan te pas om de steen mee te wrijven zodat de teksten beter leesbaar werden.

Inventarisatie alleen is te oppervlakkig

De actieve leden van de werkgroep waren achtereenvolgens: de heer Hazenberg, de heer Berghuis, mevrouw Kamminga, de heer De Vries, de heer Strooisma, mevrouw Nieman-Trip, mevrouw Pettinga en mevrouw Bolhuis, die in het Infobulletin van december 1999 een uitgebreid artikel publiceerde over de bevindingen van de werkgroep op het kerkhof van Maarhuizen. Op enig moment zijn de activiteiten van de werkgroep Kerkhoven op een laag pitje komen te staan. Reden voor de redactie om eens te horen waar de werkgroep precies mee bezig is geweest, welk materiaal er is en welk werk er eventueel is blijven liggen. Clemens Tersteeg in gesprek met Hilde Bolhuis.

“Echt puzzelwerk”, aldus Hilde Bolhuis. “Het is een sport om die graven te ontcijferen. Van alle graven hebben we een beschrijving en een foto. We hebben de huidige situatie van het kerkhof op Maarhuizen vergeleken met eerdere inventarisaties (Pathuis). Dan zie je toch enorme achteruitgang in de loop van de jaren, graven die verdwenen zijn of beschadigd.

Het probleem waar we als werkgroep mee geworsteld hebben was onze opdracht: wat wil je eigenlijk precies weten van die kerkhoven? Alleen een inventarisatie is te oppervlakkig, maar zodra je meer wilt weten over een bepaald graf of begraven persoon dan wordt het onderwerp heel specialistisch. Je zult genealogisch onderzoek moeten doen en archieven bezoeken, en dan stukt het hele proces. Want dat vraagt heel veel tijd en heel specialistische kennis. Dan wordt ook de drempel te hoog om actief betrokken te blijven bij de activiteiten van de groep. Op deze manier is de werkgroep eigenlijk opgehouden te bestaan.

De werkgroep heeft de graven op het kerkhof van Ranum en rond de Winsumer kerk nog niet beschreven. Als er mensen zijn die daarin geïnteresseerd zijn, zal het vooral belangrijk zijn dat ze vanuit een gerichte opdracht aan de slag gaan.”

Bellingeweer nummer 27 in het februarizonnetje met op de achtergrond het toegangshek naar het hoger gelegen kerkhof op de uit het begin van onze jaartelling daterende wierde van Bellingeweer. Het 19^e-eeuwse pand verwierf onlangs de monumentstatus om zijn bouwhistorische kwaliteit en ligging op de archeologisch beschermde wierde (zie artikel ‘Archeologische monumenten in Winsum’ van P. Noord, Infobulletin december 1998).

Het ommuurde kerkhof met de karakteristieke oude bomerij op de wierde van Bellingeweer. Het kerkhof behoorde oorspronkelijk tot het uit de Middeleeuwen daterende kerkje van Bellingeweer, dat in 1824 tezamen met de pastorie werd afgebroken. De werkgroep Kerkhoven heeft van dit kerkhof een tot nog toe niet gepubliceerde inventarisatie gemaakt. De staat van onderhoud van dit zo bijzondere stukje oud Bellingeweer is inmiddels zorgwekkend. Bent u er nog nooit geweest? Ga er dan beslist eens kijken. Het terrein is openbaar toegankelijk, hoewel muren en hekwerk wellicht anders doen vermoeden.

Oude nummers van Infobulletin 'Winshem'

Krachten bundelen

Volgens de eerste uitgave van ons Infobulletin is de werkgroep in september 1996 van start gegaan als de werkgroep 'Kerk- en kloostergeschiedenis'. Gaandeweg bleek echter dat de inventarisatieactiviteiten ten aanzien van de kerkhoven nogal verschilden van het archief- en literatuuronderzoek ten aanzien van de overige kerk- en kloostergeschiedenis. Daarom ging de werkgroep Kerkhoven als aparte werkgroep verder, hoewel ze in een later stadium toch ook te maken zou krijgen met meer specialistische onderzoeksmethoden.

Het onderzoek ten aanzien van de kloostergeschiedenis werd uitgevoerd door J. Tersteeg, van wie u elders in dit blad het eerste van een tweetal artikelen kunt lezen over de rekeningen van het Winsumer Dominicanenklooster en W. de Boer schreef een serie van vier artikelen over de kerkelijke registers van Bellingeweer en Ranum. Zo zijn er op het initiatief uit 1996 een aantal uiteenlopende activiteiten gevolgd. Misschien moeten we de krachten in de toekomst weer wat bundelen, maar daarbij zal toch ook het voortzetten van het inventarisatiewerk op de kerkhoven een belangrijk onderdeel blijven van het in kaart brengen van de Winsumer kerk- en kloostergeschiedenis. Dus, mochten er nog leden zijn die interesse hebben in dit onderwerp, beschikken over een behoorlijke dosis vrije tijd en actief aan de slag willen ...

Laat het weten aan het bestuur of
mail naar: info@winshem.nl

Infobulletin Winshem

Het volgende Infobulletin

Winshem's achtste jaargang nummer 2 verschijnt in juni 2003; kopij kunt u insturen tot uiterlijk **1 mei 2003**. Mocht de kopijsluitingsdatum een probleem vormen, neem dan tijdig contact op, zodat we kunnen overleggen in hoeverre er nog ruimte beschikbaar is.

Zo mogelijk grote stukken tekst digitaal aanleveren (op floppy of via e-mail) en bij voorkeur als 'platte' tekst (zonder opmaakcodes). U kunt uw teksten natuurlijk ook gewoon geschreven of getypt aanleveren dan zorgt de redactie voor verdere verwerking. Denk om zo volledig mogelijke

bronvermelding en graag bij elke tekst uw naam en telefoonnummer vermelden. Wilt u ook bijgevoegd beeldmateriaal voorzien van naam en telefoonnummer en een gedocumenteerd onderschrift!

Redactieadres:

Erna Bakker
Hoofdstraat-W 19
9951 AA Winsum

telefoon: 0595-441671

(gewijzigd) e-mail adres: r.bakker@ckc-haren.nl

Wij maken u graag opmerkzaam op het feit dat van een aantal van de tot nu toe verschenen nummers van het Infobulletin nog exemplaren voorradig zijn. Met name voor nieuwe leden is het wellicht interessant om in het bezit te komen van artikelen die in eerdere bulletins zijn verschenen.

De prijs van de nog aanwezige nummers bedraagt € 5,- per exemplaar, exclusief eventuele verzendkosten.

De nummers kunnen ook tegen contante betaling worden afgehaald bij

P. Noord, Kloosterstraat 8, Winsum

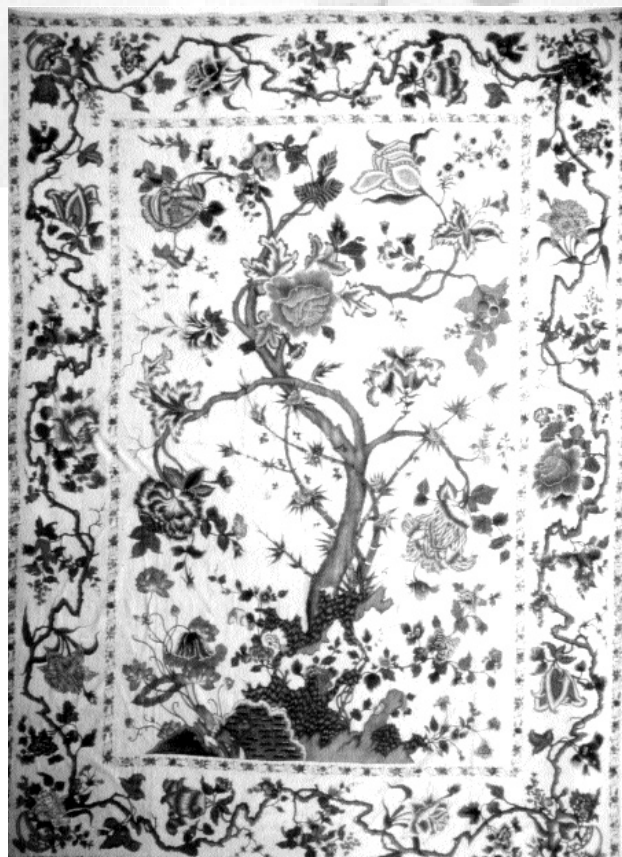
(telefoon 0595-441526) ... zolang de voorraad strekt.

Lieke Veldman-Planten: ‘De Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) en sits’

Winsumers en Obergumers die in het jaar 1745 de jaarlijkse veemarkt op de Ossenmarkt bezochten, keken hun ogen uit naar het grote huis dat daar was gebouwd voor de heer Jan Albert Sichterman. Hij had, toen hij nog directeur van de VOC in Bengalen was, in 1737 hier al een pand laten kopen, later wat buurhuizen bijgekocht en kort voor zijn terugkeer naar Groningen opdracht gegeven dit prachtige huis te bouwen. De verhalen over zijn rijkdommen, de bijzondere zaken die hij meegenomen had, ivoor, lakwerk, porselein, de ‘moren’, donkergekleurde mensen, die als palfreniers achter op zijn koets stonden, men raakte er niet over uitgepraat.

Vlakbij de Ossenmarkt in de Oude Boteringestraat was een textielwinkel. In 1780 werd daar de inventaris van opgemaakt en er waren meer dan 10.000 ellen katoen en sits in voorraad. De meeste katoen was uit India afkomstig. De Groninger vrouwen, dus ook die van Winsum en Obergum, droegen in de 18^e en 19^e eeuw vaak een katoenen jak. Vaak was dat jak gebloemd en vooral in de 18e eeuw veelal van sits gemaakt, later van Europese namaaksits.

Wat is sits en waar komt het vandaan? Dat is een ingewikkeld verhaal. Exotische producten waren voor de tijd van de ontdekkingsreizen mondjesmaat Europa binnengekomen, aangevoerd langs de karavaanroutes door Azië naar de kust van de Middellandse Zee. Vooral de specerijen waren in trek bij de voedselbereiding. Spanje en Portugal waren de eerste Europese landen die om Afrika wilden varen om zelf, buiten de karavaanroutes om, deze handel in handen te krijgen. Columbus probeerde in 1492 via een andere route, namelijk ‘om de west’, te varen en ontdekte toen Amerika. Aan het eind van de 16^e eeuw kwamen Engeland en de Verenigde Provinciën van de Lage Landen als zeevarende naties op. Willem Barentsz overwinterde in 1596 op Nova Zembla, terwijl ook hij op weg was om een alternatieve route naar de Oost te vinden, nu ‘om de noord’. Verschillende ‘compagnieën van verre’, groepen Hollandse en Zeeuwse kooplieden die voor gezamenlijke rekening en risico een schip uitrustten, voeren om Afrika heen, op zoek naar handel. In 1602 bewerkstelligde Van Oldebarnevelt dat deze kooplieden gingen samenwerken in de VOC en van toen af aan groeide de Compagnie uit tot een grote organisatie. In 2002 waren her en der in ons land tentoonstellingen en manifestaties die aandacht aan dit 400-jarig jubileum besteedden. Aanvankelijk was het doel van de VOC eerst alleen om specerijen uit de Oost te halen, maar al gauw ontstond een groot handelsimperium, waarbij Nederlandse

Wandkleed of spreij van sits, katoen, beschilderd door middel van een gecompliceerd en langdurig procédé, naar Nederland gebracht door de VOC. Hoogte 3.20 meter en breedte 2.30 meter. India 1725-1750.

kooplieden jarenlang in den vreemde verkeerden, in Japan, India, Indië ..., vaak onder moeilijke omstandigheden. Niet alle kooplieden slaagden erin om rijk terug te komen, zoals Jan

Albert Sichterman die waarschijnlijk een grote hoeveelheid particuliere handel buiten de boeken van de VOC kon houden. Ziekten, hongersnoden, oorlogen waren de grote problemen, het opbouwen van warenkennis, het leren van de taal, het vinden van betrouwbare tolken, het begrijpen van zeden en gewoontes, waren dagelijks terugkerende kleinere problemen.

Jaarlijks werden drie vloten van een aantal schepen uitgerust door kooplieden uit Amsterdam, Zeeland, Hoorn, Enkhuizen, Delft en Rotterdam. De Heren Zeventien, de zeventien afgevaardigden van de plaatselijke Kamers, vormden het bestuur.

Het bleek de kooplieden van de VOC dat zij zich moesten voegen in een handelsnetwerk dat alle kusten van Azië bestreek. Wilden ze specerijen in de Molukken kopen, dan moesten ze die betalen met katoen uit India. Eerst kochten ze die katoen op Sumatra bij tussenhandelaren met uit Europa meegenomen zilver, maar al gauw haalden ze de gewenste producten zelf uit India. En naarmate de handelscontacten groeiden, ontstond er een ingewikkeld netwerk, met Batavia als spil. Hertenhuiden uit Siam werden gekocht met Europees zilver en verkocht in Japan voor bijvoorbeeld koper. Met dat koper betaalde men katoen in India. Soms kon zo een hoeveelheid zilver via wel tien verschillende transacties resulteren in een grote hoeveelheid peper uit Indonesië.

India was al eeuwen een katoenland. Niet alleen leverde men

binnenlandse markt en voor exportmarkten, met speciale motieven en naar gespecificeerde maten en kwaliteiten, bijvoorbeeld voor de diverse eilanden van de Indonesische Archipel en voor Japan. Al gauw ging de Indiase katoen ook mee naar Europa, eerst als curiositeit, maar weldra ook op bestelling.

Eén van de naar Europa geïmporteerde producten was de sits, een katoenen, vaak met bloemen beschilderde stof. De tot dan toe bekende kleurstoffen in Europa waren vooral pigmenten, die vermengd met olie of een ander medium op de te versieren ondergrond werden aangebracht. Voor schilderijen of wandschilderingen voldeed dat uitstekend, maar voor kledingtextiel niet. Wol kon men hier wel verven in een beperkt aantal effen tinten; linnen, dat veel moeilijker te kleuren was, werd meest in gebleekte of ongebleekte staat gebruikt. En nu kwam daar een stof die soepel, kleurig en kleurecht, goed wasbaar en sterk was, versierd met bomen, bloemen en bloemetjes, mensfiguren en alles wat er ook maar besteld werd aan motieven.

Eerst werden vooral spreien, gewatteerde dekens, wandbespanningen en gordijnen besteld, maar na 1680 kwam sits ook in gebruik als kledingstof. Jakken, rokken, mutsen, kamerjassen, kinderklaren, van alles werd ervan gemaakt.

In de loop van de 18e eeuw werd de kunst van het kleurecht aanbrengen van motieven ook in Europa bekend. Een groot aantal drukkerijen - in Europa schilderde men geen motieven met de hand, maar werden drukblokken gebruikt en later koperplaten - ontstond dichtbij de aanvoerhavens van de Indiase effen katoen, zoals in Amsterdam. Aan het eind van de 18e eeuw werden Engeland en Frankrijk belangrijker. En omdat de stof hier goedkoper bedrukt kon worden dan in India, hield de aanvoer van vooral sits aan het eind van de 18e eeuw op en verdween het ambacht van het met de hand beschilderen van katoen in India.

Ook de VOC is van het toneel verdwenen. Engelse concurrentie, een grote schuldenlast en ingewikkelde bestuurlijke verhoudingen maakten dat in 1799 de VOC werd opgeheven. De Nederlandse staat nam alle schulden over en bouwde in

de 19e eeuw op de restanten van de VOC-erfenis een koloniaal rijk in de Indonesische Archipel.

Misschien hebben de bewoners van de diverse Winsumer borgen wel net als de Alberda's van Menkema te Uithuizen omstreeks 1710 een spreij of tafelkleed van sits met hun eigen wapen besteld. Die spreij is bewaard gebleven, vele andere zijn verdwenen. Maar zonder de sits uit India zijn onze rode boerenzakdoeken, gebloemde chintz gordijnstoffen en al onze gebloemde lapjes ondenkbaar.

Sits uit India voor een jak uit Nederland, detail, circa 1770.

effen geweven stof van zeer veel verschillende kwaliteiten, ook gestreepte en geruite katoen werd er gemaakt. Daarnaast kende men de kunst van het bedrukken of beschilderen van de stof met kleurechte en goed wasbare kleuren. Dit gebeurde met beitsen, waardoor de kleurstof gefixeerd werd op de katoen. Het was een ingewikkeld en langdurig procédé, waarbij de katoen vele bewerkingen onderging. Men fabriceerde voor de

Verlag ledenbijeenkomst 24 oktober 2002

1. Opening

Voorzitter Jacques Tersteeg heet de 27 aanwezigen welkom en in het bijzonder mevrouw Lieke Veldman uit ons eigen Winsum (of juist: Obergum), onze spreekster van vanavond.

2. Mededelingen van het bestuur

- Het tweede nummer van het Infobulletin Winshem is kortgeleden van de persen gerold. De redactie is alweer druk bezig om het derde en laatste nummer van 2002 nog vóór de jaarwisseling te doen verschijnen.

- De website van onze vereniging is in een nieuw jasje gestoken. Het is nu mogelijk via internet alle artikelen tot en met het jaar 2000 uit de tot nu toe verschenen Infobulletins te bekijken op www.winshem.nl.

- Het enquêteformulier uit Infobulletin jaargang 7 nummer 1, waarin de belangstelling werd gepeild van de leden om in één of meer werkgroepen actief te worden, is niet in groten getale aan het secretariaat teruggezonden. Dit mogelijk als gevolg van het feit dat de enquête kort voor de vakantieperiode is verschenen. Daarom wordt de enquête in het nieuwe nummer herhaald.

- Archeologiestudente Natasja Groen is bezig met haar scriptie over de gevonden skeletten in de Molenstraat, wat mogelijk zal leiden tot nieuwe inzichten in de middeleeuwse geschiedenis van Winsum. De bronzen ring, die nog aan de vinger van één van de skeletten zat, is inmiddels geconserveerd en zal op een volgende vergadering getoond worden.

3. Lezing 'De Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) en sits'

Lieke Veldman-Planten, die kunstgeschiedenis heeft gestudeerd en van haar grootmoeder een grote belangstelling voor textiel heeft geërfd, toont de aanwezigen een kleine honderd dia's en geeft daarbij een interessante verhandeling over de rol van de 400 jaar geleden opgerichte VOC bij de handel in sits. Deze lezing heeft mevrouw Veldman bewerkt tot een kort artikel, dat u hierbij aantreft.

4. Vragen

- Waar komt de naam 'sits' vandaan?

Het Sanskriet kent het woord 'chita', wat 'bont' (van kleur) betekent. Dit woord ging over in de diverse Hindi talen, die na de verdwijning van het Sanskriet in India werden gesproken. Hiervan is het Engelse 'chintz' afgeleid en het Duitse 'Sitz'. De Portugezen, die de sits voor het eerst overzee naar Europa brachten, noemen het 'pintado'.

- Hoe lang deed men erover om sits te maken?

Zeer lang. Het productieproces kende vele stappen en was zeer tijdrovend. Daarna moesten de Europese kooplieden het aankopen, over zee vervoeren en in het thuisland te koop aanbieden. Daardoor was sits een erg dure stof, die alleen de rijke bovenlaag van de bevolking zich kon permitteren.

- Wanneer vond men in Europa het procédé uit om katoen zodanig te bedrukken dat het, net als sits, wasecht en kleurecht werd? Had dat te maken met de overzeese handelsblokkade die de Engelsen ten tijde van Napoleon aan het Europese vasteland oplegden?

Nee, al rond 1670 produceren Amsterdamse katoendrukkerijen namaaksits. Dit was veel goedkoper en verdreef langzamerhand de oorspronkelijke Aziatische sits van de markt.

- Is er veel bewaard van de sits die de VOC en andere handelsmaatschappijen naar Europa brachten?

Helaas niet. Wat er nu nog is, is maar een fractie van wat er ooit geweest moet zijn. Textiel vergaat vrij snel, als het niet in optimale omstandigheden bewaard wordt. De beste bewaarmethode is: opgerold in zuurvrij papier en zo weinig mogelijk blootstelling aan licht.

n Anton Rinzema, secretaris

